

ઉપોદ્ધાત

“ દાંડની સામું ન જોતા. પરિણામે તે સર્પની પેઠે કરડે છે અને ડંખ મારે છે. ”

“ ચેનખાજનો ચારી માણસ ગરીબ થશે અને દાંડનો ચારી પૈસાદાર નહિ થાય. ”

રાજા સૌદામન

માણસમાં દૈવી અને આસુરી બેઉ સંપત્તિ રહેલી હોવાથી, ઘણી વાર આસુરી સંપત્તિથી દાંડેલો માણસ તેના પશ્ચાત્તાપમાંથી છૂટવા, તેને ભૂલી જવા પ્રયત્ન કરે છે. આમ થતા પશ્ચાત્તાપને થોડો વખત દાખી દેવા સારુ અનેક રસ્તાઓ યોજાયા છે તેમાં મઘપાન એક છે. મઘનો એવો ગુણ છે કે તે માણસની ઉત્તમતાને ઝાંખપ લગાડે છે. એટલે જ્યાં લોકોએ ઉત્તમતાની પરવા રાખી છે ત્યાં તેઓએ મઘને દૂર રાખ્યું છે. હિંદુસ્તાનમાં કેશી પીણાંનો હમેશાં તિરસ્કાર કરાતો આવ્યો છે. કશી પણ પ્રતિષ્ઠા જેને છે એવા પુરુષે જાહેરમાં કદી તેને પીવાની હિંમત નથી કરી; મજૂરિયાત લોકોમાં તેનો પ્રચાર હતો. પરંતુ યુરોપમાં, જ્યાં એશઆરામી જીવન અને ચેનખાજ તરફ હમેશાં વધારે ધ્યાન અપાય છે ત્યાં, મઘની ટેવ પ્રતિષ્ઠાનું ચિહ્ન ગણાય છે. તેથી ત્યાંની ભાષામાં “ ઉમરાવ જેવો પીધેલો ! ” જેવા પ્રયોગો જેવા મળે છે. આને લીધે ત્યાં મઘપાનને સામાજિક પ્રતિષ્ઠા મળતી, અને આથી

કરીને પશ્ચિમના દેશોમાં તેની ટેવ ભારે ફેલાઈ હતી. જ્યારે હિંદુ-સ્તાન પશ્ચિમના સંસર્ગમાં આવ્યું અને બ્રિટિશ લોકોએ આપણા ઉપર રાજ્ય જમાવ્યું ત્યારે તેમણે આપણા લોકને માટે આ ઘાતક કુટેવમાં રાચવાનું સહેલું કરી નાંખ્યું, ખોટો શિષ્ટાચાર સ્થાપ્યો અને ખરાબ ધડો બેસાડ્યો. આપણામાંથી કેટલાય ભણેલા લોક એક ફેશન તરીકે દારૂ પીવા લાગ્યા. પરંતુ, જો કે પરદેશી રાજ્યકર્તાઓ પોતાને પીવાને માટે પૂરી સગવડો કરવા બંને તેટલું કરે છે, છતાં પણ એકંદરે દેશ દારૂનો વિરોધી રહ્યો છે.

લોકમત અનેક રીતે જાહેર થાય છે. એનો એક ભારે અસરકારક માર્ગ પીકાં પર ભરવામાં આવતો પહેરો છે. ૧૯૨૦-૨૧ માં એ ચળવળ દારૂની દુકાનો લગભગ બંધ કરાવવામાં ફતેહમંદ થઈ હતી. આજે જે ભારે ફતેહ આપણને મળે છે એ પરથી સ્પષ્ટ દેખાય છે કે લોકો અંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કરવા તૈયાર છે. જો પ્રજામાં ઉત્તેજક પેયનો ભભકાટ હોય તો ગમે તેટલી કાયદાબાજી પણ દારૂની બધી નહિ કાઢી શકે. એમ ઉતાવળથી કાયદો કરવામાં આવે તો તેમાંથી દાણચોરી અને ગેરકાયદેસર દારૂ બનાવવાનું નીપજે. પરંતુ, બીજી બાજુથી, જો લોકમત દારૂવિરુદ્ધ હોય છતાં કાયદાની મદદ તેને ન મળે તો બધી અધમૂર્છ થઈ ગઈ હોય છતાંય આપણે તેને નહિ કાઢી શકીએ. પ્રજામાં અમુક નાની સંખ્યા તો રહેવાની જ, જે પોતાની જાતે દારૂના પ્રલોભન સામે થવા જેટલું નૈતિક બળ નહિ ધરાવતી હોય. એને સ્વરક્ષા સારુ કાયદાની આડ જરૂરની છે. જો આપણે એમ વાટ જોઈ બેસી રહીએ કે જ્યારે દરેક જણ એટલો કેળવાયો હશે કે તે પોતાની મેળે જ દારૂ છોડી દેશે ત્યારે કાયદો કરીશું, તો આપણે એના જેવા કહેવાઈશું કે એક જણ દરિયાકિનારે નાહવા ગયો અને મોજાં બંધ થાય એટલે નાહું એમ વાટ જોઈને બેઠો ! એ નિઃશંક છે કે કાયદો કરતા પહેલાં અમુક કેળવણીની અપેક્ષા

રહે છે. પરંતુ હિંદ જે પુરાણકાળથી મદ્યભાગી છે ત્યાં એવી અપેક્ષા તો ક્યારનીય ફળી ગઈ છે તે આપણે અનેક વાર સફળ પિકેટિંગ કરીને બતાવેલું છે. હવે આપણે માટે એ જરૂરનું છે કે જે વિજય આપણે પ્રાપ્ત કર્યો છે તેને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કરીને પાકે પાચે કરવો.

આમ કરવા જતાં આપણને દૈન્ય થઈ એકેલા સ્વાર્થો નહે છે. બ્રિટિશ સરકાર કહેતી ગમે તે હોય, પરંતુ તેને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ નથી કરવો. જે કરવા જાય તો હિંદમાં વસતા બ્રિટિશ લોકોની 'ચેનબાજી' અને ટેવોમાં દખલ થાય. અને એમની ચેનબાજીને રુકાવટ કરનારું, એવું પગલું ન ભરવાને સારુ એ પૂરતું સખળ કારણ છે. એ ઉપરાંત, સ્કૉટલેન્ડના દારૂ ગાળનારા વેપારીઓનો સ્વાર્થ પણ પડેલો છે. અને એ બધાને બાબુએ મૂકે એવી, આ દુષ્ટ ધંધામાંથી થતી સરકારી આવકનો સ્વાર્થ છે, જે દ્વારા આજની સરકારનાં લખણટ ખર્ચ અને ચેનબાજી નભે છે. આ બધાં કારણો હિંદી સરકારને આ સમાજઘાતક બદીના નાશ કરતાં વધારે મહત્ત્વનાં લાગે છે. આમ હોવાથી, આપણે કાંઈ પણ પ્રગતિ કરી શકીએ તે પહેલાં સરકારની રાજ્યનીતિને પૂરેપૂરી બદલી નાંખવી પડશે.

જે. સી. કુમારખા

ગાંધીજીનો પહેલો મુદ્દો

“ સ્વરાજ્યમાં રાજ્યસત્તા દારૂ અફીણ ઇંદોનો વેપાર ન કરે. ”

(ગાંધીજી: ૧૪-૮-૨૧)

જે દેશમાં ધર્મથી મઘ નિષિદ્ધ છે અને સેકડો વર્ષોથી દારૂ-નિષેધના જ જેને સંસ્કાર છે ત્યાં “ પ્રજા સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ ચાહે છે કે નહિ એમ પૂછવાને માટે કશું કારણ ન હોઈ શકે. કેમકે દારૂ અશીણાદિનું સેવન સર્વત્ર દુર્ગુણ લેખાય છે. પશ્ચિમના દેશોની જેમ હિંદમાં મઘપાન શિષ્ટ નથી ગણાતું. ” આમ હોવા છતાં આપણે લાખો ગેલન દારૂતાડી વાપરીએ છીએ અને કરોડો રૂપિયા તેમાં ઉડાવી દઈએ છીએ એ મોટી વિચિત્રતા છે. આપણું ચાલે તો આજે જ આપણે આ આપત્તિમાંથી ઊગરી જઈએ. પરંતુ સ્થિતિ એવી છે કે આપણા કલ્યાણને માટે સર્વોપરી મહત્ત્વની એવી બાબતોમાં પણ,—જેવી કે ખાદી, સ્વદેશી, દારૂનિષેધ,—પરરાજ્યને લીધે આપણી અસહાયતા છે અને તે દિનપ્રતિદિન વધતી જ જાય છે. “ આ અસહાયતાના લાનમાંથી સ્વરાજનો પોકાર ઊભો થયો છે. ” એ સ્વરાજને મૂર્તિમંત કરવા સારું ગાંધીજીએ અગિયાર મુદ્દારા સરકાર અને પ્રજા આગળ ધર્યા છે. એમાં દારૂનિષેધનો મુદ્દો પ્રથમ મૂકેલો છે.

હિંદુસ્તાનમાં દારૂનિષેધ મંડળો ઘણાં છે. તેમનાં છત્ર હેઠળ અનેક ભલાં માણસો છેલ્લાં પચાસ વર્ષથી પોતાની રીતે તે વિષે બનતું કરતાં આવ્યાં છે. એમણે એમના સમયમાં સરકારને ચેતવી છે તે પ્રજાને દારૂના ગેરફાયદા સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે: ગાંધીજીના આ ચળવળમાં પડતાંની સાથે, રાજકીય ક્ષેત્રની જેમ, આમાં પણ ભારે ચેતન અને વેગ આવ્યાં છે. તેની પ્રથમ શરૂઆત ૧૯૨૧ માં થઈ. તે ટૂંક વખતમાં કેટલું બધું કામ થયું હતું તે પરિશિષ્ટમાં આપેલી નોંધ પરથી જોઈ શકાશે. પણ સરકારથી આ ન જોયું ગયું એટલે આજની જેમ એણે દમન શરૂ કર્યું. શાંત કાર્યકર્તાઓને હજારોની સંખ્યામાં જેલમાં નાખ્યા. એટલે પાછું ધીમે ધીમે કાર્યકારણ્યું મીંદુ વળવા લાગ્યું. તેવામાં દશે વર્ષે ફરી એથીય ઉગ્ર રૂપે આજે એ ચળવળ શરૂ થઈ છે. સરકાર પાછી એને જૂને ધંધે વળગી છે. આ વખતે તો એને વાસ્તે વળી ખાસ કાયદો કર્યો છે. આ સરકારી દમનનીતિ જ એક આપણા દેશમાં દારૂનિષેધની પ્રવૃત્તિનું વિઘ્ન છે. જ્યારે બીજા બધા દેશોમાં સરકાર અને પ્રજા આ પ્રશ્નમાં એકમત થઈ પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે અહીં હિંદમાં તે વિરુદ્ધમત છે !

વાત એમ છે કે હિંદમાં અંગ્રેજો રાજ્ય કરે છે પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ થઈને. અબજો રૂપિયાનો તેઓ અહીં વેપાર કરે છે, અને કરોડો રૂપિયા દરસાલ એક યા બીજે બહાને અહીંથી પોતાના દેશમાં ખેંચી જાય છે. આ સ્થિતિમાં હિંદની પ્રજા દુનિયામાં કંગાલમાં કંગાલ બની ગઈ છે. તેની પર રાજ્યનો દોર ચલાવવા કોઈ દેશમાં નથી એવું ખર્યાળ રાજ્યતંત્ર અને લશ્કર છે. તે બધાંનો ખર્ચ કાઢવો ક્યાંથી ? તેથી ગમે તેટલા અને ગમે તેવા કર નંખાય છે. દારૂની આવક, આમ, આ અધર્મી ચણતરમાં એક ઈંટ થઈ પડેલી છે. તે કેમ ખસેડવા દેવાય ?

આ દૂકમાં દાર્શનિકનો પ્રશ્ન છે. એ પ્રશ્ન નો માત્ર પ્રજ્ઞના વ્યસનનો જ હોત તો તો ક્યારનો તેનો ઉકલ આવી ગયો હોત. નો સરકારની આવકનો જ માત્ર પ્રશ્ન હોત તો ય તે ઊકલી જત. પરંતુ આજે તો હવે એ એની આવકને લીધે સ્વરાજ્ય કે પરરાજ્યનો પ્રશ્ન થઈ પડેલો છે. સરકાર પોતાની તુમાખીમાં આ મનુષ્યકલ્યાણનો પ્રશ્ન પણ પતાવવા નથી માગતી. અત્યાર સુધીની પ્રજ્ઞની માગણીઓને તેણે ઉવેખી છે. એટલે પ્રજ્ઞ આગળ પ્રશ્ન એ છે કે તેણે આ અસહાય દશાને વશ થઈ બેસી રહેવું અને પોતાનો નાશ જોતાં છતાં થવા દેવો, કે પોતાની જે કાંઈ શક્તિ હોય તે વાપરી એનો ઉકલ આણવો ?

આ પહેલાં સુદાનો મર્મ છે. એનું “ નિવારણ એ જ અંગ્રેજોની સાચી દાનતની ખરી કસોટી છે. ”

૨

અંગ્રેજ અને હિંદી

“ સૈકાથી તેમનાં (યુરોપીય પ્રજાનાં) સંસ્કાર ને રીતભાત દારૂથી તરબોળ થયેલાં છે. મધપાનને તેઓ પોતાને મળેલા અનન્ય વારસો માને છે, અને પોતાની પ્રજાને ચાહીને ભેટ આપતા જવા જેવી ચીજ ગણે છે. બાઈબલ, બાટલી અને બેચોનેટ(સંગીત) ની પૂજનીય ત્રિમૂર્તિને તેઓ હમેશાં વળગી રહેલા છે. ”

(શ્રી. કેલકર: વડી ધારાસભામાં ૨૦-૯-૨૫)

“ હિંદમાં કોઈ પણ સમયે કદાચ મધનો તદ્દન અભાવ નહિ હોય. પરંતુ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તે એક નિયમિત વિધિ છે, જ્યારે હિંદમાં તો તે અપવાદ માત્ર જ છે. આથી વસ્તુસ્થિતિમાં મોટો ફરક નથી પડી જતો ? ”

(સદર)

જે જે પરમુલકોમાં અંગ્રેજ પ્રજા ગઈ છે ત્યાં ત્યાં એ જોવામાં આવ્યું છે કે મૂળ વતનીઓ તેના સંસર્ગમાં દારૂ પીતા થયા છે અને પરિણામે અવનવા રોગોથી તથા બુદ્ધિભ્રંશથી ખુવાર થયા છે. અમેરિકામાં જુઓ, આફ્રિકામાં જુઓ, સિલોનમાં જુઓ: બધેથી આ બાળતના પુરાવા મળી આવે છે. એક વિચારશીલ લેખકે કહ્યું છે કે, “ (એક પ્રજા પર બીજી પ્રજાએ) રાજકીય વિજય મેળવવામાં તેના પર સામાજિક વિજય મેળવવો એ એનો મુખ્ય લાગ છે. ”

આવો સામાજિક વિજય મેળવવામાં દારૂ સારી રીતે લાગ લગવી શકે છે. આપણો ગુલામી માટે દારૂની બદી કેટલી કારણભૂત છે તે તો કાણુ જાણે; પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ લાગે છે કે, જે શાંતિ અને અહિંસાને માર્ગે આપણે સરકાર પાસે દારૂની બદી કઢાવી શકીએ તો જરૂર સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ મહેજે આપણે સંપાદન કરી શકવાના.

આ અસંગત મંબંધને લીધે, પ્રથમ મુશ્કેલી તો એ આવી છે કે હિંદમાં દારૂનિષેધનો પ્રશ્ન જ નથી એમ સરકાર કહે છે:

“મિલમજૂરો વગેરેની મોટી વસ્તીવાળા ભાગો આદરતાં દારૂના ઉપયોગનો પ્રશ્ન હિંદમાં એવો ભારે નથી. .... મુંબઈ, કલકત્તા તથા બીજી એથી નાની જગ્યાઓની ધીમ મજૂર વસ્તીવાળા ભાગોમાં દારૂની બદી કાંઈક છે. બાકી સરવાળે દારૂની બદી હિંદમાં જોવામાં નથી આવતી એમ કહેવું સાચું છે.” (મૂળમાં કાળા અક્ષર નથી)
(દરિયા : ૧૯૨૮-૨૯)

જો એમજ હોય તો દારૂનિષેધનો કાયદો કરવામાં સરકારને શો વાંધો આવે છે? પરંતુ એ તો ઝિલ્લું એમ કહે છે:

“કાયદામાં કહ્યો હોય એટલો જ દારૂ વાપરી શકાય અને બીજો વપરાય જ નહિ, એ અર્થમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ તો હિંદુસ્તાનના મંજોગોમાં તદ્દન અસંભવિત છે.”
(સદર)

કેમ અસંભવિત છે?

“કારણ કે એવા સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના કાયદાને અમલમાં મૂકવા હોય તો, તેનો ભંગ થતો રોકવાને, દરેક પ્રાંતમાં રોકનારાની એક મોટી ફોજ રાખવી પડે.”

(સદર)

તેમ કરવામાં શો વાંધો ? કોણ ના પાડે છે ? અને જે ફોજ રાખી છે તે ક્યાં ઓછી છે ? પણ ખરી વાત તો એ છે કે સરકાર દારૂનો નિષેધ કરવાની જરૂર જ નથી જોતી. અને એ વાત તો ૧૮૯૦ ના એક સરકારી કાગળિયામાંથી પણ મળે છે:

“ અમારું એમ માનવું છે કે દારૂનું અનિષ્ટ એવડું મોટું નથી કે તેને માટે સરકારે આવી (દારૂબંધીનો કાયદો કરવાની), (પ્રજાને) દબાવ કરવી પડે કે કરવી યોગ્ય લેખાય.....એમ દલીલ કરી શકાય, અને તે ખોટી ન ગણાય, કે સામાન્યતઃ લોકો પોતાને શું કલ્યાણકારી છે અને શું અકલ્યાણકારી છે એ નક્કી કરી શકે એવા છે; અને ઘણા જણ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધને પ્રજાના હક પર અસહ્ય તરાપ મારી એમ ગણે. ”

આમ પહેલેથી સરકાર આ પ્રશ્નને ઉઠાવતી આવી છે. આપણને એમ થાય છે કે જો દારૂનું વ્યસન જૂજ જ છે તો તેને સમજાવું કાઠી કેમ ના નાંખવું ? અને જો ભારે છે તો તેનો એકરાર સરકાર કેમ નથી કરતી ? પરંતુ, આ સ્થિતિમાં સરકાર ઊંધી જ દલીલ કરે છે: “ જો જૂજ લોક વ્યસની છે તો દારૂબંધીની ખટખટમાં શું કામ પડવું ? અને જો વધુ લોક વ્યસની છે તો દારૂબંધી કરી લોકોના હક પર તરાપ શા માટે મારવી ? ” એટલે જો રીતે સરકારને તો આવકનો ફાયદો જ રહે છે. કેવી સરસ નીતિ ! નફો નફો મારો, ખોટ ખોટ તું ખા !

વાત એમ છે કે ઉપર ટાંકેલા શ્રી. ફેલકરના વાક્યમાં કહ્યું છે તેમ, અંગ્રેજ પ્રજા દારૂની પૂજારી છે. એટલે એ પ્રજાની બનેલી હિંદની સરકાર દારૂ ન પીવામાં નથી માનતી. અને એ પ્રમાણે એ ચોખ્ખું કહે છે:

“ દારૂ વગેરે ઉત્તેજક પીણાંનો પ્રમાણસર ઉપયોગ હાનિકર છે એમ કહેવા અમે તૈયાર નથી.....દારૂ મળી જ નથી શકતો એટલા માટે દારૂનો ત્યાગ; અને તે પણ જ્યાં સુધી નથી મળી શકવાનો ત્યાં સુધી જ ટકે— આ વસ્તુ અમારા મતથી તો સંતોષકારક નથી. એના કરતાં તો દરેક રીતે જોતાં એ સંતોષકારક છે કે ઉત્તેજક પેયોનો સમજપૂર્વક, પ્રમાણસર ઉપયોગ કરવામાં આવે, અને તેનો અમલ લોકમતના બળે થાય. ”

(સને ૧૮૯૦)

આ પ્રમાણે મહાવિધાયક યુરોપીય પ્રજા મહાનિષેધક લિંદી પ્રજાને શીખવતી આવી છે. આપણને તો, નહિ તો એમ સૂઝે છે કે ‘સમજપૂર્વક’ દારૂનો ઉપયોગ જ શું કામ બંધ ના કરીએ ? અને ‘લોકમતનું બળ’ તે બંધ કરવામાં જ શા સારું ન વાપરીએ ? સરકાર એમ તો કમૂલ કરે છે કે દારૂબંધી કાંઈક તો હોવી જોઈએ. તેથી તે દુકાનો ઘટાડે છે, તેનાં સમય સ્થળ વગેરે નક્કી કરે છે, તેના કાયદા કરે છે, અને પોલિસ રાખી તેનો અમલ કરાવે છે. તો અમેરિકાની જેમ દારૂ ન પીવાનો જ કાયદો કરી પોલિસ પાસે શા સારું તેનો અમલ ન કરાવે ? પણ પીનાર પ્રજાને એ સૂઝે નહિ; સૂઝે તોય લિંદી સરકારને તેમ કરવું નથી, કેમકે તે લોભબ્રષ્ટ થઈ છે. તે વિષે આગળના પ્રકરણમાં આપણે જોઈશું.

આ વિષય ઉપર હાલની સરકારનો મત આ પ્રમાણે છે:-

“ લિંદી સરકારે તેમજ કેટલીક પ્રાંતીય સરકારોએ અંગીકાર કરેલી નીતિ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના કરતાં વધારે સારી લાગે છે. એ નીતિનો ઉદ્દેશ એ છે કે, જેમને પથ્ય તાજગીદાર પીણાની જરૂર છે એવાને તેનો

દુરુપયોગ તે ન કરે એટલી કિંમતે મળે એવી અનુકૂળતા કરી આપવાની સાથે તેમને તેનું મિતપાન શીખવવું.”

(મૂળમાં કાળા અક્ષર નથી) (ઇંડિયા: ૧૯૨૮-૨૯)

આથી જણાય છે કે સરકાર દાડને પથ્ય તાજગીદાર પીણું માને છે, તેને માટે તે સવડ કરી આપવાનો પોતાનો ધર્મ માને છે, અને મિતપાન શીખવવામાં માને છે ! ન જ પીવું એ શીખવવા તે તૈયાર નથી.

‘ દાડથી તરબોળ સંસ્કારવાળી ’ પ્રજાને પોતાના પાનને હિસાબે હિંદુસ્તાનનો વાપર નજીવો જ લાગે છે: એથી એ મદ્યના પ્રશ્નને ગંભીર માનતી જ નથી. એટલું જ નહિ, પરંતુ એના સંસર્ગથી હિંદની પ્રજા વ્યસની વધતી ગઈ તે પણ તેણે દરગુજર કર્યું. તેમાં સરકારી આવકનો પ્રશ્ન તો છે જ એ આપણે અલગ વિચારીશું.

વ્યસનની વૃદ્ધિ

“ હું માનું છું કે યુરોપીય લોકોની સાથેનો સંસર્ગ મધ્યમાં રાચવા તરફ તેમને લઈ જાય છે. નીતિની દૃષ્ટિએ આ શોચનીય છે એ ખરું; પરંતુ આવકમાં એ ઉપકારક થવું જોઈએ. ”

(હોલ્ટ મેકેન્સ : ૧૮૩૨)

“ ખરીદી શકે એવા હિંદવાસીઓ કલકત્તામાં હવે સારી પેઠે દાડ વાપરે છે.....”

પ્રશ્ન: પહેલાં તે દાડ નહોતા વાપરતા ?

ઉત્તર: હું માનું છું કે જૂન.

પ્ર૦— એ એમના ધર્મવિક્ષે નથી ?

ઉ૦— એમના ધર્મવિક્ષે છે કે નહિ એ તો મને ખબર નથી, પણ એમની રીતભાતથી તો વિક્ષે છે.....”

(ઍકન : ૧૮૩૨)

“ નિ વ્યસની પ્રજા ધીમે ધીમે વ્યસની થતી હતી, ” એ શબ્દોમાં એક જગાએ સરકારી આખકારી નીતિના પરિણામનું વર્ણન કર્યું છે. અંગ્રેજ સરકારે ૧૭૬૦માં પહેલવહેલો આખકારી કાયદો કરીને આપણી સ્વભાવતઃ પ્રવર્તી રહેલી દારૂંધીમાં હાથ નાખ્યો. કહેવામાં તો એમ આવ્યું હતું કે દારૂ તથા અપ્રીણ હદ પારનાં વપરાતાં હતાં,—ખાસ કરીને નીચલા વર્ગોમાં,—તેને રોકવા સારુ આ પગલાં ભરવામાં આવે છે. તે વખતે પણ સરકારને

શંકા તો હતી કે જે કર નાંખવામાં આવે છે એને લીધે શરાબ-ખોરી વિશેષ વધશે તો નહિ ? શ્રી. ગોખલેએ એક પ્રસંગે કહ્યું છે કે :

“ બ્રિટિશની પહેલાંના સમયમાં સરકાર દારૂનો ધંધો નહોતી ચલાવતી, અને આવડી પાર વિનાની મોટી આવક નહોતી મેળવતી. આને લઈને આ બાબતમાં સરકાર નિષ્પક્ષ નિર્ણય કરવા નાલાયક બને છે. ”

છતાં કર નાંખીને દારૂનો ધંધો ચલાવવાની નવી નીતિ અખત્યાર કરવામાં આવી. આમ આજના વિકરાળ પ્રશ્નનાં બી રોપાયાં.

કર નાંખતા પહેલાં થોડા જ વખત ઉપર લૉર્ડ હેસ્ટિંગ્સે કહ્યું હતું કે,

“ હિંદુસ્તાનના લોકોનો સાદો ખોરાક અને દારૂ તથા તેના જેવા માદક પદાર્થોનો સદંતર ત્યાગ—એના ઉપરથી એમની રહેણીકરણની સાદાર્થ ચોખ્ખી દેખાઈ આવે છે. ”

એવી જ બતનું જીવન વાસ્કો ડી ગામા હિંદમાં આવ્યો ત્યારે (ઈ. સ. ૧૪૯૮) તેણે જોયું હતું. અચાનક આ સાદા, ધાર્મિક માન્યતાવાળા, મધભાગી લોક ક્યાંથી મધભોગી બની ગયા અને સને ૧૭૯૦ માં બંગાળ સરકારને તેમને સુધારવાનું સૂઝયું તે તો ખબર નથી પડતી. પરંતુ આ ‘ સુધારા ’ પછી સ્થિતિ કેવી બગડતી ગઈ, અને તે દેખાડ્યા છતાં પાછાં પગલાં ન ભરવામાં આવ્યાં એ આપણને ચોખ્ખે ચોખ્ખું જોવાનું મળે છે. સરકારને પ્રબળ કલ્યાણની પરવા નહોતી, પણ માત્ર પૈસાની જ પડી હતી એ મથાળે આપેલા અવતરણ પરથી જોઈ શકાય છે. અને બંગાળમાં અંગ્રેજોનો આ વરસો દરમિયાનનો ઇતિહાસ લોબને લીધે કેવો કાળો હતો તે આપણે જાણીએ છીએ.

૧૮૩૨નાં ઉપર આપેલાં અવતરણોમાં ચોખ્ખું કહ્યું છે કે મઘપાન આપણી રીતભાતથી વિરુદ્ધ હતું. દાર્ પીવાની દુકાનો તે વખતે ગોઠવાઈ ગઈ હતી; અને અંગ્રેજોએ તેમનું શિક્ષણ શરૂ કર્યું હતું એ પણ તેમાંથી જોઈ શકાય છે. એટલે હિંદવાસીઓ મઘપાન “જાહેરમાં નથી કરતા પરંતુ જ્યારે કરે છે ત્યારે તે તેમની રૂઢિ રીતભાત વિરુદ્ધ જઈને કરે છે...” એવી સ્થિતિ હતી.

ત્યાર પછી ૧૮૭૪ સુધીમાં તો એવી ભયંકર સ્થિતિ થઈ ગઈ કે તે જોઈને બ્રહ્મસમાજના સંસ્થાપક શ્રી. કેશવચંદ્ર સેને કંકણી બિડીને વાઇસરોયને ચેતવણીરૂપે લખ્યું કે:

“ શરાબખોરીના ફેલાવાને પરિણામ, એક બાબુથી વિષયાસક્તિ, લંપટતા અને દારૂનો પાશવી હંદ; અને બીજી બાબુથી અધાર્મિકતા, પાખંડ અને નાગી નાસ્તિકતા—આ બધાં દેશી પ્રજાનાં જીવનમાં એટલાં બધાં ઉપદ્રવકારી થઈ પડ્યાં છે અને તેના ધર્મ તથા નીતિના પાયાને ધાવા લાગ્યાં છે કે તેનો વિચાર કરતાં ખરેખર દુઃખ અને કમકમાટી ઊપજે છે. ટૂંકમાં, શરાબના વાપરથી મારા દેશજંદુઓની શારીરિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક સ્થિતિ એટલી બધી અધોગતિને પામી છે કે તેટલી બીજા કશાથી નથી પામી. ”

અને આમ થવાનાં એ કારણો તેમણે કહ્યાં તે એ કે—

“(૧) અંગ્રેજ કેળવણીનો ફેલાવો થવાને પરિણામે પ્રજાની શ્રદ્ધા અને વિચારસૃષ્ટિ અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયાં છે. ”

(૨) દારૂની દુકાનોનો બિનજરૂરી ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ”

આ જ વસ્તુસ્થિતિનું તાદૃશ વર્ણન ૧૮૮૪ ના અંગાળી આયકારી કમિશને પોતાના નિવેદનમાં આપ્યું છે:—

“ મળુતર પ્રસંગમાં જ એમ બનતું હશે કે અંગાળી સમાજના કેટલાક આગળપડતા શિષ્ટ પુરુષોના બોધને લઈને દારૂનું કેટલુંક પ્રલોભન કાબૂમાં રહેતું હોય. બાકી, એમના પ્રશંસનીય પ્રયત્નોની અસર તો ક્યાંય બાબુએ રહી નથી છે; અને સમાજમાં તો એક એવું બળ જોવામાં આવે છે કે જેને લઈને ભણેલા અંગાળીઓનો મોટો ભાગ, પોતાના દેશમાં અનુકૂળ આવશે કે નહિ આવે એનો વિચાર કર્યા વગર, પશ્ચિમની રહેણીકરણી અનુસરવા લાગે છે. કુટુંબ-પદ્ધતિનો નાશ, તેની સાથે કુટુંબના માણસ પરના કાબૂનો લોપ, ધાર્મિક વિધિનિષેધોના બળની શિથિલતા, આત્મ-કિંતતાની ટેવા અને પૂજ્યબુદ્ધિ જઈને વ્યક્તિત્વની ખિલવટ; આ ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક નવી વૃત્તિઓ જે ભણેલા વર્ગમાં જોવામાં આવે છે;—આ બધા સામાજિક પરિવર્તનને લઈને અવશ્યભાવી એવી નૈતિક ભ્રષ્ટતા આવી છે. ”

એ કમિશન આગળ જુબાની આપતાં પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર શ્રી. રમેશચંદ્ર દત્તે કહ્યું હતું:

“ એમાં તો શંકા જ નથી કે આ સૈકાના પૂર્વ ભાગમાં અંગાળામાં અંગ્રેજી કેળવણી દાખલ થવાની સાથે, ઊંચ વર્ણોમાં મદ્યપાનને એક જાતનો આવેગ મળ્યો છે. ભણેલા અંગાળીઓમાં ત્યાજ્ય ખોરાકો (માંસાદિ) ન ખાવા બાબત બંધાઈ ગયેલી ધૃણા તો નીકળી ગઈ; પરંતુ દારૂ ન પીવાનો જે ઐયસ્કર સંયમ હતો તે પણ છૂટી ગયો. મદ્યપાન તો સુધારાનું અને ઉદાર વિચારોનું લક્ષણ ગણાતું,—ભણેલા સદ્ગૃહસ્થે ધારણ કરવા યોગ્ય ભૂષણ લેખાતું.....”

હિંદીઓમાં ફેલાતા બ્રષ્ટાચારની આ દુઃખદ કહાણી ઇર્ષ્યામાં પણ પહોંચી. ત્યાંનાં દારૂનિષેધક મંડળોએ ભારે ઉદ્ધાપોહ કરી મૂક્યો. શ્રી. સ્મિથ નામના એક ભલા ગૃહસ્થે ૧૮૮૯ માં પાર્લામેન્ટમાં ઠરાવ આણ્યો કે,

“ આ સભા માને છે કે હિંદી સરકારની આવરા-ખર્ચની નીતિ એવી છે કે જેને લીધે દારૂ ગાળવાનાં કારખાનાં, પીકાં તથા અશીણાદિની દુકાનો,—પ્રજના મત સામે થઈને, તથા પહેલાં જ્યાં મુદ્દલ નહોતાં ત્યાં, ત્યાંના રહેવાસીઓના વિરોધ છતાં—ઉઘાડવામાં આવે છે અને તે વધ્યે જ નય છે. અને મદ્યપાન સારુ આવી સગવડો વધ્યે જવાથી દારૂનો ઉપાડ વધતો જાય છે, અને એ હિંદના ધંધાદારી વર્ગમાં દુઃખ અને અધોગતિ ફેલાવે છે. એટલે આ અટકાવવા સારુ એકદમ પગલાં લેવા તરફ હિંદી સરકારનું ધ્યાન ખેંચાવું જોઈએ. ”

શ્રી. કેપ્લન નામના સદ્ગૃહસ્થે એ ઠરાવને ટેકા આપતાં કહ્યું કે,

“ સુધરેલી દુનિયામાં ખરાબમાં ખરાબ ને સડેલી (આખકારી) નીતિ હિંદી સરકારની છે; અને હિંદની જુદી જુદી નીતિઓમાં બંગાળની નીતિ ખરાબમાં ખરાબ અને સડેલી છે. ”

હિંદી પ્રધાને તો ઠરાવની વસ્તુનો ઇનકાર કર્યો, પરંતુ ઠરાવ બહુમતિથી પસાર થયો હતો.

આમ દારૂપી “ હિંદનો નવો, ખીજો જીવલેણ પ્લેગ ” વ્યાપતો ગયો. અંગ્રેજ કેળવણીએ અને અંગ્રેજ સરકારે હિંદમાં અનેક સારાં કામો કર્યા હશે, પરંતુ આ મદ્યપ્રચારનું કામ હિંદને હિંદમાં યાદ રહે એવું ધોર છે. એક લેખક કહે છે તેમ “દારૂની બદીએ, ખરેખર, સરકાર સાથે સલાહ કરી છે. ”

સરકાર જવાબદાર છે

“હિંદુસ્તાનમાં પરદેશી દારૂ આયાત કરવામાં આવે છે તેનો અર્થ કરતાં મોટો ભાગ હિંદવાસીઓ વાપરે છે: એ સત્તાવાર ગણતરી ઉપરથી દેખાય છે કે, હિંદના દારૂના ધંધા માટે ‘પશ્ચિમની ‘ખ્રિસ્તી’ પ્રભ કેટલે અંશે જવાબદાર છે.”

(રેવરન્ડ જી. એફ. એડવર્ડ્સ)

“આ કામ (સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનું) અધરું હોવાનું કારણ એટલું જ છે કે દારૂની બદીથી પેદા થયેલા હકો રાજ્ય કરનાર પ્રભને મળ્યા છે.”

(ગાંધીજી: ૧૯૨૬)

“સરકારનો દારૂના ધંધા સાથેનો સંબંધ જ, અને તેને લઈને ધંધાને મળતી પ્રતિષ્ઠા તથા આમરુ—આને લીધે દારૂનિષેધની ચળવળનાં મૂળિયાં જ કપાઈ જાય છે.”

(‘ પ્રોહિબિશન: ૧૯૨૬ ’)

દારૂની બદી અંગ્રેજોના મંસર્ગથી કેવી રીતે ફેલાવા લાગી ને વિકરાળ બનતી ગઈ તે આપણે ઉપર જોયું. એને માટે હિંદ જવાબદાર નહોતું અને આજે પણ નથી. જ્યારે અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારે હિંદ મંસ્કારત: જ દારૂનિષેધક હતું. અંગ્રેજી કેળવણીને લઈને અને દારૂનું પ્રલોભન ઠેરઠેર વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી દઈને એ મંસ્કારોને શિથિલ કરી દેવામાં આવ્યા, દારૂ વધારે વપરાતો કરવામાં આવ્યો. જ્યાં અમુક હલકી વર્ણો જ પીતી હતી ત્યાં હવે જાંચી વર્ણો પણ પીતી

થઈ, અને એમનો ધડો લઈને આપો સમાજ અધોગતિએ જવા લાગ્યો. શ્રી. કેઈને ૧૮૮૮ માં પાર્લામેન્ટની ચર્ચા દરમિયાન આંકડા રજુ કરેલા કે આખકારી કાયદો પસાર થયા પછીનાં આઠ વર્ષમાં દારૂનો ઉપાડ બંગાળામાં ૧૩૫ ટકા વધી ગયો; અને મધ્યપ્રાંતમાં ૧૦ વર્ષમાં ૧૦૦ ટકા વધી ગયો! આ ગૃહસ્થ ૧૮૮૭-૮૮ માં હિંદમાં જાતે ફરી ગયા હતા.

નવી કેળવણી અને આખકારી નીતિ પણ આ વિનાશપથ પર પ્રગતિ કરવા માટે આભારી છે, એ નીચેની, બંગાળાના કમિશન આગળની, એક સાક્ષીની જુગાની પરથી દેખાય છે:

“આપણા આખકારી ખાતાનો ધરાદો એ છે કે, મઘપાનના અતિરેકને રોકવા સારું તેના પર તથા અફીણાદિ ઔષધિઓના વેચાણ ઉપર કર નાંખીને આવક કરવી. સરકારે નક્કી કરેલો આ સિદ્ધાંત સરસ છે. પરંતુ, ઉપરી અમલદારોની ગમે તે મુરાદ હોય; નીચલા અમલદારો, જેમના દ્વારા ખાતું ચલાવવું પડે છે, તેઓ તો વ્યવહારમાં કિલકું જ કરે છે. સ્થાનિક અમલદારે મઘપાનનો અતિરેક કેટલો અટકાવ્યો એ આંકડાબંધ નિવેદનોમાંથી ન જ મળી શકે, x જેના પરથી એના કામનો ક્યાસ કાઢવો પડે છે. હવે આવકના વધારાનું, નીતિનું જે બીજું અંગ રહ્યું, તે જ પછી તો આ નિવેદનોએ સ્પષ્ટતાથી દેખાડવું રહ્યું. એટલે ખોતાના કામની કદરનો આધાર આવકનો આંકડો વધારે દેખાડવા ઉપર

x દારૂના વાપરના આંકડા રાખી શકાય છે. પરંતુ સરકાર તે રાખતી જ નથી એ એક મોટું છળ છે. પ્રાંતવાર મળી શકે, પરંતુ હિંદ સમસ્તના તૈયાર કરવામાં નથી આવતા. સરકાર આવકને જ ધ્યાનમાં રાખે છે, એનો આ આડકતરો ચોખ્ખો પુરાવો મળી આવે છે.

રહે છે, જે વધારવામાં તે ફાવે છે. એટલે એ કરવા એ જીવ દઈને વળગી પડે છે.

“આવક વધારવાના એક કે એ રસ્તા છે: (૧) બિનજકાતી વાપર રોકીને; (૨) જકાતી વાપર વધારીને. પ્રથમ રસ્તો મુશ્કેલ છે અને જ્યાં તેવો વાપર ન હોય ત્યાં અસંભવિત છે. એટલે નીચલો આબકારી અમલદાર એક માત્ર જે રસ્તો રહ્યો તે લે છે—પોતાનું બનતું કરીને તે વાપર વધારવા મથે છે. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં દુકાનો વધારીને, અને બીજે દુકાનના સ્થળનો મોખો વિચારી કાઢીને, અને એવી બીજી અનેક યુક્તિઓ કરીને દારૂનો વાપર વધારાય છે. એટલે આ સિદ્ધાંતનું પરિણામ ધાર્યાથી બિલતું જ આવે છે—મઘપાન હઠાવવાને બદલે વધારવા પ્રોત્સાહન અપાય છે.”

આ જ વસ્તુની સાક્ષી શ્રી. કેઇન પણ પૂરે છે:

“જેટલા જોરથી દારૂનો ધંધો આગળ ધપાવાય એટલા જોરથી સરકાર ધપાવ્યે જાય છે. દારૂનો ઉપાડ વધારેમાં વધારે કરી મૂકવામાં કલંકટરોને પાર વિનાની સહેલાઈ છે. દર દસકે સરકારની આવક બમણી થતી જાય છે. એ નીતિ જો ચાલતી રહી તો ત્રીસ વર્ષમાં હિંદુસ્તાન દુનિયાનો એક વધુમાં વધુ શરાબખાર અને પતિત દેશ બની જશે.”

એ નીતિ ૩૦ તો શું પણ ૪૦ વર્ષ ત્યારપછી ચાલુ રહી છે. આજે પણ એમાં વસ્તુતાએ ફેર નથી પડ્યો અને ઉપરની જુબાનીમાં જે સ્થિતિ તાદેશ ચીતરી બતાવી છે એ જ ચાલુ છે. એ વિષે આગલાં પ્રકરણોમાં જોઈશું.

સરકાર બળજોરી પણ વાપરતી તેનો એક બંધબેસતો નમૂનો શ્રી. કેઇન જ આપે છે:—

“ મુંબઈની પાડોશમાં, હિંદવાસીઓમાં દારૂના વેચાણ તથા વાપર સામે એક ચળવળ ઉપાડવામાં આવી હતી. તે પરથી માજિસ્ટ્રેટે તેના આઠ નાયકોને કેદ કર્યાં. આ જીલમનું લંડનમાં હિંદી પ્રધાનને નિવેદન કરતાં મુંબઈ સરકારે લખ્યું કે, ‘ આ પ્રસંગે નિર્ણય કરવાની વસ્તુ આ છે: આપણે તે આ વખતે હાથ જોડીને બેઠા રહી, કોલાબા જિલ્લાની આ દારૂનિષેધપ્રવૃત્તિને ચહેલાવા દેવી અને આપણી આવકની મોટી રકમ જતી કરવી ? કે પછી આ લોકોને ઠેકાણે લાવવા જરૂરી પગલાં ભરવાં ? ’ ”

૧૮૯૦ માં બોલાયેલાં આ વાક્ય આજે પણ જેવાંને તેવાં જ તાળં લાગે છે. તારીખફેર કરીએ તોપણ કોઈ ભૂલ ન પકડી શકે એવાં આજની સ્થિતિમાં બંધ બેસે એવાં છે. એટલે અંગ્રેજ પ્રજા પર જે આરોપ છે કે હિંદમાં દારૂની બંદીને માટે જવાબદાર ઇંગ્લેંડની ‘ ખ્રિસ્તી ’ અંગ્રેજ પ્રજા છે એ અક્ષરશઃ સાચો હરે છે.

હિંદી પ્રજાએ તો પોતાનો નિશ્ચય અનેક વાર અનેક ઠેકાણેથી બાહેર કર્યો છે. અને સરકારની નીતિનાં દુષ્પરિણામો બતાવવામાં તથા તે નિવારવા લેવા જોઈતા ઉપાયો સૂચવવામાં પણ કાંઈ મળ્યા રાખી નથી. છેવટે ૧૯૨૫માં વડી ધારાસભામાં, સરકારના વિરોધ છતાં, દરાવ પસાર થયો છે કે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધની નીતિ સરકારે આદર્શ તરીકે રાખવી જોઈએ. અને ગઈ સાલ સર્વપક્ષીય પરિપદે કલકત્તામાં મળીને જે રાજ્યબંધારણની યોજના ઘડી કાઢી હતી તેમાં નીચેની કલમ, હિંદી પ્રજાના પ્રાથમિક હક તરીકે, ઉમેરવામાં આવી છે:—

“ પ્રજાકીય સરકારની ફરજ ગણાશે કે:—દારૂ અને અરીણાદિ માદક પદાર્થોથી પ્રજાને બચાવવી; અને એ સિદ્ધ

કરવા સારું પ્રજાકીય સરકારની સ્થાપના થયા બાદ પહેલી જ તકે, ઔષધીય કે ઔદ્યોગિક જરૂરિયાત સિવાય, દારૂ અશીશ્યાદિ માદક પદાર્થો બનાવવાનો, આયાત કરવાનો, સંધરવાનો કે વેચવાનો સંપૂર્ણ નિષેધ કરનારા કાયદા બહુવા. ”

હિંદી સરકાર તરફથી પ્રજાકીય નિરાશાના પડખા કરતાં પ્રજાકીય નિશ્ચય આ ઠરાવમાં વિશેષ છે એ ખરું, છતાં એ યાદ રાખવું જોઈએ કે દારૂનિષેધ તેમજ એવા અનેક આવશ્યક સુધારાની આખતમાં પ્રજા સરકારથી નિરાશ થયેલી છે. પ્રજાએ એ ઉપરથી જોઈ લીધું છે કે અંગ્રેજી રાજ્ય એક બલા જ છે. એટલે પ્રજાએ પોતાને બળે દારૂ છોડવવા ભગીરથ પ્રયત્ન આદર્યો છે. નાતપંચ તથા મહાજન પોતાની શક્તિ તેમાં વાપરવા લાગ્યાં છે, સેવાપરાયણ યુવકો અને યુવતીઓ પીકાં પર ચોકી ભરી વ્યસનીને સમજાવે છે, અને એની પીનારા પર અજબ અસર પડેલી જોવામાં આવે છે. છતાં સરકાર સહાનુભૂતિ તો નથી જ રાખતી; તટસ્થ પણ નથી રહી શકતી. આગલા પ્રકરણમાં જોયું તેમ તેની આગળ નિર્ણય કરવાની આ વાત છે છે કે હાથ જોડીને બેસી રહી આવક ખોવી અને રાજ્ય ખોવું કે ચળવળિયાઓને ઠેકાણે લાવવા ? પહેલાં સરકારે જેમ નિર્ણય કરેલો તેમ આજે પણ એનો એ જ નિર્ણય થયો છે, અને ‘ ખ્રિસ્તી ’ કહેવાતા ‘ ભલા ’ વાયસરૉય સાહેબે ખાસ આ ‘ ચળવળિયાઓ ’ને પહોંચી વળવા આપખુદ કાયદો કાઢ્યો છે. તેનો ધરાદો એ જણાવ્યો છે કે કલાલનો દારૂ વેચવાનો અને દારૂડિયાનો તે પીવાનો હક છે; તેનું સરકારે રક્ષણ કરવું જોઈએ ! ઇંગ્લેન્ડમાં કદાચ એવા હક શોભે. હિંદ માટે એવી વાતો મૂર્ખતા કે ધૂર્તતા જ હોઈ શકે છે.

મધપાનનો હક અને સરકારનો ધર્મ

“ મધપાન એક દુર્ગુણ કરતાં રોગ વિશેષ છે. એટલે રોગીને તો તેની મરણ સામે થઈને ય મદદ કરવી જોઈએ. ”

(ગાંધીજી)

“ જો સ્વતંત્રતાને સમાજનો આદર્શ માનીએ તો, સ્વાતંત્ર્યની સ્થાપના કરવી એટલે સમાજમાં તંત્રબદ્ધ સંયમો યોજવા, એવા અર્થ થવો જોઈએ. ”

(હોબહાઉસ)

સ રકાર મધપાનનો હક સ્થાપિત કરે છે અને તેને રક્ષણ આપવાનો પોતાનો ધર્મ માને છે ! તે આખતમાં પૃઠ મહાત્માજીએ તા. ૧૬-૬-૨૧ ના ‘નવજીવન’માં પ્રધાનોને ઉદ્દેશીને કહેલાં વાક્યો યાદ રાખવા જેવાં છે:—

“ પ્રજા પાસે પરાણે દારૂ કેમ છોડાવાય ? જેમને દારૂ પીવો છે તેમને સારૂ સગવડ હોવી જ જોઈએ,—એ દલીલથી તમે રખે ભરમાતા. પોતાની પ્રજામાં દુર્ગુણો પાપવાનું રાખવાનું કામ નથી. વ્યભિચારખાનાંઓને આપણે વ્યભિચારના ઇબ્જરા દઈને કે નિયમો બાંધી આપીને સગવડ કરી આપતા નથી. ચોરને આપણે તેની ચોરી કરવાની વૃત્તિને સંતોષવાની સોઈ નથી કરી આપતા. દારૂ તો મારે હિસાબે ચોરી કે

કદાચ વ્યભિચારના કરતાં પણ ખૂરી ચીજ છે. કારણ ઘણી વાર આ બંને કુકર્મનું પિતૃપદ દાડને જ હોય છે.”

માણસને કોઈનું લક્ષું કરવાનો હક હોય. કદાચ, પોતાને જ જેમાં સહન કરવાનું રહેલું છે એવું કુકર્મ પણ કરવા દેવાય. (જે કે આત્મઘાતને સરકાર ગુનો ગણે છે.) પરંતુ જે કાર્યમાં પોતાને નુકસાન છે, એટલું જ નહિ, પણ સામાને તો તેથી કેટલાયગણું નુકસાન છે, તે કાર્ય કરવાનો તેનો કદી હક હોઈ શકે ? તે કાર્ય કરતાં તો તેને પ્રજ્ઞના શુભેચ્છકોએ અને સરકારે રોકવાનો ધર્મ છે. એવું કાર્ય દંડનીય ગુનો છે.

“ મઘપાન એવી કુટેવ છે કે તેનાથી પીનારની જવાબદારીની શુદ્ધિ તરત જ નાશ પામે છે, અને પરસ્પરભાવથી બેડાઈને ચાલતા સમાજમાં કામઠાજ કરવા તેને નાલાયક બનાવી દે છે. જવાબદાર માણસો, દારૂડિયાની પેડે, નિયમિત ટેવપૂર્વક બેજવાબદાર બનતા રહે તેમના આગળ કોઈ પણ સુરક્ષિત ન રહી શકે. એથી દારૂ મળવાની સગવડો બંધ કરીને દારૂની બદીનો પ્રતિબંધ કરવા એ સમાજના સંયમી માણસોના તેમ જ દારૂને વશ થયેલા નબળા બેઉના હિતને માટે ઇષ્ટ છે.”

અને દારૂવશ આદમીના કુટુંબની દુર્દશા તો નજરે બેઠાં એ ત્યારે જ પૂરેા ખ્યાલ આવે. કુટુંબની બહેનોનો રોજનો હૃદયભેદક મરો તથા બાળકોના ભાવીનો સદંતર ઉચ્છેદ—આ એક જ વસ્તુ પણ એ આદમીને રોકવાને વાસ્તે પૂરતું કારણ છે. લવિષ્યની પ્રજ્ઞનું રક્ષણ કરવું એ સુધરેલી સરકાર પોતાનો ધર્મ માને છે. એને માટે અનેક જાતના કાયદા કરવામાં આવે છે. દારૂ જેવું સામાજિક ખવંસનું બીજું સાધન લાગ્યે જ કોઈ હશે. છતાં સરકાર દારૂ પીવાના ને પાવાના હક માટે કાયદા કરે એ કેવી ઊંધી વાત છે !

+ “મનુષ્યશક્તિની સાચવણી.” નામના શ્રી. કારવરના પુસ્તકમાંથી.

પહેલેથી જ સરકાર આવો હક સ્થાપિત કરતી આવેલી છે. ૧૮૬૪ માં લૉર્ડ લૉરેન્સની સરકાર આગળ એવો પ્રસ્તાવ આવેલો કે દાડને એટલો બધો મોંઘો કરવો કે પૈસાદાર લોક જ એને વાપરી શકે; એમ થવાથી દાડ એક શોખની ચીજ બની જશે. પરંતુ સરકારે એનો વિરોધ કર્યો:

“ એટલે આનો ધરાદો તો ચોખ્ખેચોખ્ખા શબ્દોમાં કબૂલ કરી દેવામાં આવ્યો છે કે, પૈસાદાર લોક એકલા જ વાપરી શકે અને ગરીબ વર્ગો એના વિનાના રહે એવડો કર દાડ પર નાંખવો. વાયસરૉય અને તેમની કારોબારી સલામો આ વિષે એવો મત છે કે એમ કરવું પ્રબળ મોટા અન્યાય છે.”

ધન્ય છે એ સ્થિતિશ ન્યાયને ! આવું “ પથ્ય તાજગીદાર પેય ” ગરીબ પીતા રહી જાય એ એની નજરમાં અન્યાય લાગે છે !

પણ સ્થિતિશ ન્યાય શો છે અને સરકારનો ધર્મ શો છે તે વિષે ઇંગ્લેંડના એક બીજા ઉમરાવ લૉર્ડ ચેસ્ટરટનનાં નીચેનાં પ્રખ્યાત વચન મનનીય છે. ૧૭૪૩ માં પાર્લામેંટમાં ઉમરાવાની સભામાં દાડ પર કર વિષે કહેતાં તેમણે આ વચનો કાઢ્યાં હતાં :—

“ મારા ઉમરાવ દોસ્તો, કાયદાની ગમે તેવી મુશ્કેલી હોય; પરંતુ શોખની વસ્તુ ઉપર કર હોય અને બદી ઉપર તો પ્રતિબંધ નાંખવાનો હોય. ઇશુની દશ આસાઓના ભંગ પર તમે કર નાંખશો ? આવો કર દુષ્ટ અને નિંદ્ય નહિ ગણાય ? જેઓ કર ભરી શકે એવા છે એમને બદીમાં રાચવાની છૂટ આપ્યા બરાબર નહિ લેખાય ? મિત્રો, બદી કાંઈ મિલકત નથી કે તેના પર કર નાંખવાનો હોય. એને તો રોકવાની જ હોય. શોખ એટલે એવી વસ્તુ કે જે ગેરકાયદેસર ન હોવા છતાં તેના અતિરેકને લઇને વિનાશક નીવડે,—એ વસ્તુને

મળવી વધારે મુશ્કેલ કરાય. પરંતુ, જે વસ્તુ જાતે જ ચોખ્ખી નુકસાનકારક છે,—પછી લલેને તે ગમે તે પ્રમાણમાં વપરાય,— તેનો તો પ્રતિબંધ જ કરવો જોઈએ. દોસ્તો, કોઈએ એવું નહિ સાંભળ્યું હોય કે ચોરી કે વ્યભિચાર ઉપર કોઈ પણ પ્રજાએ કર નાંખ્યો. કારણ કે કર નાંખવામાંથી એ અર્થ નીકળે છે કે, જેઓ કર આપવાને ખુશી હોય તે બધા લોકોને તે વસ્તુ વાપરવાનો પરવાનો મળે છે.

“મારા ઉમરાવ દોસ્તો, શરાબખોરી બધે જ, હરકોઈ હાલતમાં, દુર્ગુણ ગણાય છે. માટે એના ઉપર કર ન નાંખવાનો હોય. એનો તો પ્રતિબંધ જ ઘટે...”

આમ એક ઉમરાવ અને ખીજા ઉમરાવ જુદું જુદું કહે છે. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે, એક ઇંગ્લેંડમાં હતા અને ખીજા હિંદુસ્તાનમાં હતા. લૉર્ડ લૉરેન્સ જાણે છે કે, જે શરાબ શોખની ચીજ બને તો તેમાંથી આવક ન કરી શકાય. અને વધુ ને વધુ આવક કરવી એ તો અંગ્રેજ સરકારની ચાલતી આવેલી નીતિ છે.

“અંગ્રેજ લોકોના મૂળ સિદ્ધાંત એ હતો કે પોતાના કાયદા અને સ્વાર્થ સારુ આખી હિંદી પ્રજાને ગુલામ બનાવવી. તેમના ઉપર છેલ્લી હદ સુધી કર નાંખાયા છે; આપણા કબજામાં જેમ જેમ દરેક પ્રાંત આવતો ગયો તેમ તેમ તેની પાસેથી વધારે ને વધારે પૈસા કઢાવ્યા છે; અને એ તો આપણે હંમેશા અભિમાન ધરાવતા આવ્યા છીએ કે દેશી રાજાઓ કરતાં કેટલી બધી વધારે આવક આપણે ઓઝાવી શકીએ છીએ.”

(સર જોન શોર)

આવા ઇરાદાથી આવેલી સરકાર પાસેથી લૉર્ડ એસ્ટરટન બતાવે છે એ ધર્મની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે—“કંપતી (ઈસ્ટ ઇન્ડિયા) વેપારી છે અને દેશની માલિક

પણ છે. પહેલા ધંધા અનુસાર તે દેશનો વેપાર પચાવી પડે છે અને બીજા ધંધા અનુસાર તે દેશની કરની આવક ઓછીયાં કરે છે.” અને એ જ કંપનીની વારસ સરકાર ૧૮૫૭ થી હિંદ પર રાજ્ય કરે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે તેણે આજે પણ એ જ બેવડો સ્વભાવ સાચવી રાખ્યો છે. લૉર્ડ લૉરેન્સના સમયમાં દારૂની આવક કેવી કૂદકે ને ભૂસકે વધતી હતી તે નીચેના આંકડા પરથી માલમ પડે છે:—

	દારૂની આવક	ખર્ચ
૧૮૬૧-૬૨	૧,૭૮,૬૧,૫૭૦	૧૩,૫૩,૪૭૦
૧૮૭૧-૭૨	૨,૩૬,૯૧,૦૯૦	૧૩,૫૩,૪૭૦

લગભગ એના એ જ ખર્ચમાં બમણા આવરો થાય એવો રૂડો વેપાર ક્યો મૂર્ખ જતો કરે? અને વેપારીનો ધર્મ નફો કાઢવાનો નહિ તો બીજો શો હોય?

અને પરદેશી દારૂના આવરાના આંકડા જોતાં માલમ પડે છે કે, ૧૮૭૦ માં લગભગ બે કરોડ રૂપિયાનો (૧૩,૬૭,૨૨૭ પૌંડનો) દારૂ હિંદમાં આવ્યો હતો! શ્રી. ડિગ્બી કહે છે કે આ દારૂનો ઉપયોગ ગામડાંમાં નહિ જ જેવો થતો હતો. એટલે પરદેશી દારૂનો વેપાર પણ ફીક જામ્યો લાગે છે.

હિંદની પ્રજાની પ્રાર્થના, અરજી તથા વિરોધને સરકારે નથી માન્યાં અને પ્રજા પાસેથી પાપનો પૈસો કઢાવવામાં તેણે પાછી પાની નથી કરી. એમ કરવા તેણે દારૂગિયાના અને કસાલોના હક આગળ કર્યા. તેમને રક્ષવાનો પોતાનો ધર્મ માની લીધો. ગરીબ પ્રજાના પૈસા લેવાનો ધર્મ ખરો; તો તેને દારૂમાંથી બચાવવાનો ધર્મ તે કોને સોંપે છે? તે તો કદાચ સેતાનને તે સોંપે. પરંતુ હિંદી પ્રજાએ પોતાનો ધર્મ સમજી લીધો છે, અને આત્મશુદ્ધિ તથા આત્મભોગ દ્વારા સરકારને તેનો ખરો ધર્મ સમજાવવા આદે છે.

આવકનો લોભ

“ગમે તેમ હો, સ્વરાજ મળ્યે એ ઉપજ પર તો આપણે મીઠું જ વાળવું છે. દાડ ઇત્યાદિનો વેપાર આપણે નહિ જ કરીએ.....સ્વરાજમાં શરાબની કમાણી તો આપણને હરામ હોવી જોઈએ.”

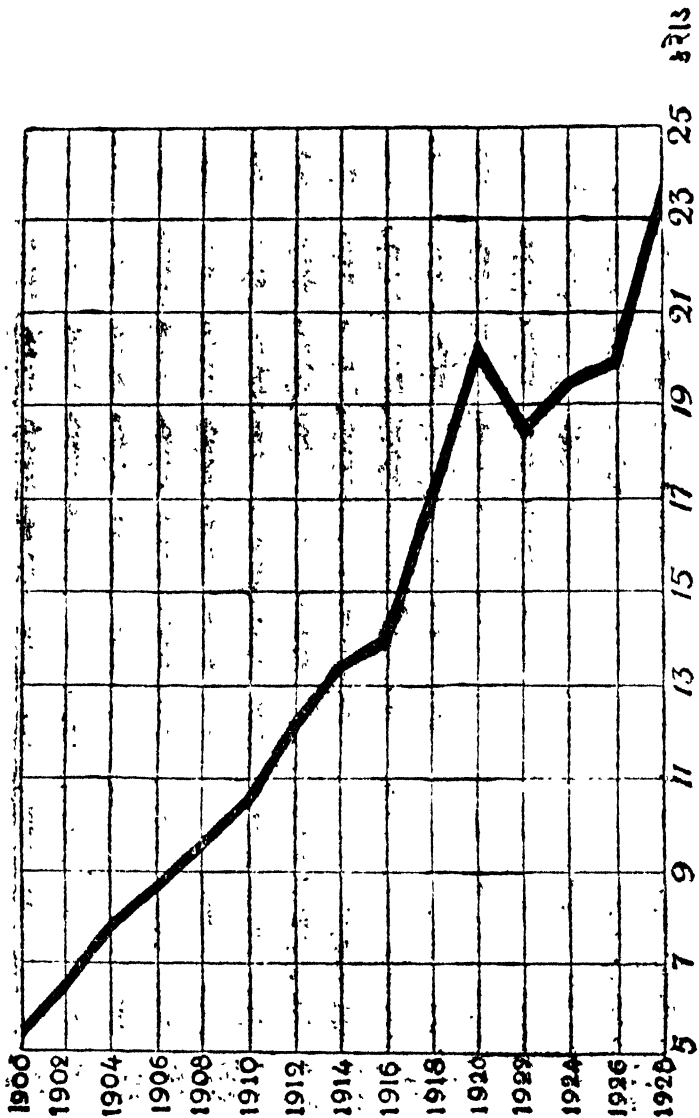
ગાંધીજી : ૧૯૨૧

“આખકારી આવક રપ કરાડની છે. આવી આવક લઇને રાજ્ય ચલાવવું પડે એ તો કેઈ પણ સરકારને માટે ગૌરવમ્મદ નથી, એ આવકને તો જતી જ કરવી જોઈએ. અને જ્યાં સુધી તેમ નથી થયું ત્યાં સુધી તેને દાડની ખદીનો નાશ કરવામાં જ વાપરવી જોઈએ. એથી ખીજ કશામાં વાપરવી તે હરામ ગણાવું જોઈએ.”

ગાંધીજી : ૧૯૨૯

અત્યાર સુધીમાં વાયકે જોયું હશે કે સરકારને સંપૂર્ણ દાડનિષેધ ગમતો નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ એને દાડની પાપી આવકનો લોભ લાગ્યો છે, અને અજાણતામાં ઘી હોમાય તેમ, જેમ જેમ લોભ પોપાતો ગયો તેમ તેમ તે વધતો જ ગયો છે. એટલે આજે પોતાને અજે એ લોભ છોડવા તે સશક્ત નથી.

હવે આપણે સરકારની લોભનીતિ તપાસીએ.

હિંદની પ્રજાને ડસવાને તૈયાર થયેલા નાગની કૃષ્ણશો, આખકારી આવકનો આ આલેખ છે. ૧૮૬૧ માં દોઢ કરોડ હતી તે વધીને આજે તે ૨૦ કરોડ ઉપર પહોંચી ગઈ છે. ૧૯૨૦ ના

સુધારા મુજબ આ આવક પ્રાંતીય સરકારને મળે છે. પ્રાંતની ખીજ આવકો સાથે સરખાવતાં દારૂની આવક જમીનમહેસુલ પછી બીજો નંબરે આવે છે, અને કુલ આવકના ૨૦ થી ૨૫ ટકા જેટલી થાય છે !

આ આવક દારૂ, તાડી, લાંગ, ગાંજો, અરીણુ ઇત્યાદિ માદક પદાર્થોના ઇજારા, વેચાણ તથા કરમાંથી થાય છે. એ વિષેની નીતિ બાબત ઇ. સ. ૧૮૮૩ માં હિંદી પ્રધાને નક્કી કરેલું કે,

“ હિંદની પ્રજાના તેમજ હિંદી સરકારની તિજોરીના લાભાર્થે આબકારી ખાતાની વ્યવસ્થા નીચેના બે મુદ્દાઓ ઉપર ધડાવી જોઈએ:—

(૧) હિંદી પ્રજામાં દારૂનું વ્યસન વધતું રોકવું જોઈએ;

(૨) દારૂચોરીથી દારૂ ગળાય કે વેચાય નહિ એ ધ્યાન રાખીને જેટલો વધારો કરી શકાય એટલો રાખવો. ”

આ બે મુદ્દા સાચવીને હિંદી પ્રધાને ભલામણ કરી હતી કે,

“ દારૂના કમ વાપરમાંથી જેટલી મોટી આવક ઉત્પન્ન કરી શકાય એટલી કરવી. ” (કાળા અક્ષર મૂળમાં નથી)

આમાં હિંદી પ્રજાના લાભ કરતાં સરકારી તિજોરીનો લાભ કેટલો જોવાયો છે એ સમજાય એવું છે. ઉપરાંત, આના પરથી એ ચોખ્ખું દેખાય છે કે, સરકાર વ્યસન ઘટાડવા નથી માગતી. બલકે હિંદી પ્રધાન આવક ઉપર આંખ રાખવા અને એને વધારવા પ્રોત્સાહન આપતા લાગે છે અને ગર્ભિત ટકોર મારે છે. આ નીતિ ક્યારે જાહેર કરવામાં આવી? સરકારે બંને એટલું વ્યસન વધારી મૂક્યું ત્યાર પછી ! અને ન વધવા દેવાની નીતિ જાહેર કર્યા પછી પણ એટલું બધું તે વ્યસન વધ્યું કે ઇંગ્લેંડનાં દારૂનિષેધક મંડળોમાં ભારે ઉહાપોહ થયો. તેને પરિણામે હિંદીસરકારે ૧૯૦૫ માં આના આ જ મુદ્દાઓ પર નીતિ ઘડીને જાહેર કરી, જે આજ સુધી,

૧૯૨૦ માં નવા ફેરફારો થયા છતાં, અર્થતઃ ચાલુ છે. એ નીતિ આ પ્રમાણે હતી:—

“ પ્રમાણસર પીનારની ટેવમાં વચ્ચે પડવાની હિંદની સરકારની ઇચ્છા નથી. બલકે એમ કરવું એને તે પોતાના ધર્મ બહાર ગણે છે; અને માને છે કે આવા લોકની મઘની જરૂરિયાત માટે તેણે સવડ કરી આપવી જોઈએ. પરંતુ તેની નિશ્ચિત નીતિ એ છે કે ન પીનાર પીતો ન થાય, અને પીનાર વધારે ન પીએ તે વાસ્તે પ્રયત્ન કરવો. આ નીતિ અમલમાં લાવવા આવકનો ખ્યાલ તદ્દન ગૌણ કરવો.

“ આ નીતિનું સારામાં સારું પરિણામ ઉપજવવા સારું દારૂ પર કરની રકમ જેટલી મોટી કરી શકાય એટલી કરવી. પણ એ ખ્યાન રાખવું કે એમ કરતાં બિનજકાતી દારૂનું ઉત્પન્ન વધી જઈને વાપર ઘટવાને બદલે વધી ન જાય, અને લોકો દારૂને બદલે નુકસાનકારક માદક લેતા ન થાય અથવા ઓછા નુકસાનકારક દારૂને બદલે વધારે નુકસાનકારક ન પીવા લાગે. એ ખ્યાનમાં રાખીને તેની દુકાનો પણ બને તેટલી ઘટાડવી; અને તેમની જગાએ, યોગ્ય લાગે તેટલું લોકમતને માન આપવા સારું તથા પ્રલોભન ઘટે એ દૃષ્ટિથી, અબારનવાર સખત તપાસતા રહેવું. એ પણ નક્કી કરી લેવું કે, જે દારૂ વેચવા રખાય તે સારો હોય અને તબિયતને નુકસાનકારક ન હોય. ”*

આ લાંબી લાંબી નીતિનો ટૂંકામાં સાર કાઢી અપાય છે કે
“ ન પીનારને માટે પીવાની લાલચ ઓછામાં ઓછી કરવી અને

* જે નકારું જ છે તેમાં સારું શી રીતે જાળવતા હશે ? અને જે દારૂ રીતે નુકસાનનું ધર જ છે તેમાં તબિયતનો ફાયદો કેવી રીતે જાળવો ? આ તો હિંદી સરકાર જ કરી શકે !

પીનાર વધારે પડતું ન પીએ એવી તજવીજ કરવી. ” આ નીતિનો કાગળ પર હિસાબ રખાય તે સારું વળી તેને રૂપાંતર કરીને કહેવામાં આવે છે કે, “ કમમાં કમ દારૂના વાપરમાંથી વધુમાં વધુ આવક કરવી ” એ નીતિ છે. પાછળનો અર્થ ભાગ તો બરાબર પળાયો છે; પરંતુ પહેલો ભાગ પળાયો છે ?

પ્રથમ એ તપાસીએ કે કર વધારવાથી દારૂ એાછો વપરાય એમ માન્યું છે તે બરાબર છે ? આનો જવાબ સરકારના ‘ઇડિયા ૧૯૨૮-૨૯’ માં છે કે,

“ દારૂનો ભાવ બહુ વધારીને તેનો વાપર રોકવાની યુક્તિને અમુક હદ છે, કેમકે એનાથી બિનજકાતી દારૂ વધી જાય છે. ”

પછી,

“ બિનજકાતી દારૂને લઠાવી કાઢવાને ઇરાદે (સરકારી) દેશી દારૂને વધારે સ્વાદુ બનાવવાનાં પગલાં લેવાય છે. ” (મુંબઈ આબકારી રિપોર્ટ : ૧૯૨૮-૨૯)

(એને પરિણામે દારૂ પીવાતો રોકાય કે સ્વાદને લીધે વધે એ વિચક્ષણ વાચકને કહેવાની જરૂર નથી.) એટલે જો ભાવ વધારે છે તો બિનજકાતી દારૂ વધે છે; અને એથી આવક જાય એ આંખમાં આવે છે.

“ જ્યાં સુધી દેશી દારૂની મોંઘવારીને લીધે, પીનારને પરવડે એવા ભાવે દારૂ મળવો અશક્ય છે ત્યાં સુધી બિનજકાતી દારૂ ગાળવાનું જોર પર આવ્યે જવાનું, અને તેથી દારૂનિષેધવિપયક તો જરાય ફાયદો થનાર નથી. પરંતુ સરકારી આવક તદ્દન વિનાકારણુ શુભાવાશે. ”

(મુંબઈ રિપોર્ટ : ૧૯૨૮-૨૯)

હવે બીજી બાબુથી, જે ભાવ ઘટાડે તો તે પોતાની નીતિ-વિરુદ્ધ થાય છે અને પીનારને સગવડ થાય છે.

આમ બેઠી રીતે જોતાં કિંમત વધારીને મઘપાન રોકવું અશક્ય થઈ પડ્યું છે. એટલે જે મુદ્દા પર સરકારી નીતિનું મંડાણ છે એ, એના જ કહેવા પ્રમાણે, ખોટો ઠરે છે. આમ હોવા છતાં સરકાર સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો સીધો માર્ગ લેતી નથી.

૧૯૨૨ થી મુંબઈ સરકારે એક બીજો રસ્તો શોધ્યો છે તે ‘ નિયત પદ્ધતિ ’ નો. આ પદ્ધતિ અનુસાર દરેક પીકાને વેચવા સારું અપાતો દારૂ નિયત ગેલનથી વધારે નથી અપાતો, અને એ મંજૂગાનુસાર અમુક ટકા ઘટાડતા જવાય છે. આ નીતિમાં એવું બને છે કે નિયત હદથી ઓછો જ દારૂ વપરાય છે. x

આમ થવાથી સરકાર પૂરી હદ સુધીનો વપરાય એના ઇલાજ શોધે છે ! અને પરદેશી દારૂ માટે આવી નિયતિ ન હોવાથી એ છૂટથી ઊપડે છે. * દારૂના ગુના પણ વધે છે. સરકારનો કાયદો મઘપાન રોકે નહિ ત્યાં સુધી કાયદાની બારીએ શોધાવાની એમાં શંકા નથી અને દારૂ પીવાયે જવાવાનો. સરકારને એની આવક ખોવાની. આમ હોવાથી,

“ સરકારી દારૂ નિયત પદ્ધતિથી વેચવો કે તેનો ભાવ ચડાવવો—એકેથી (દારૂનિષેધ અમલમાં લાવવાની)

x આંકડા આ પ્રમાણે છે: (પ્રૂફ ગેલન)

	નિયતિ	ઉપાડ
૧૯૨૨-’૨૩	૨૩૮૦૭૪૭	૧૭૯૧૮૯૮
૧૯૨૫-’૨૬	૧૮૮૩૮૦૪	૧૪૦૫૪૩૭
૧૯૨૮-’૨૯	૧૭૨૫૯૫૯	૧૨૩૭૬૩૪

* પરદેશી દારૂનો વાપર વધવો એ બીજી બાબ છે. જુઓ, એ વિષે પ્રકરણ ૮મું.

મુશ્કેલીઓ ટળનાર નથી. આ ખાતું મારા હાથમાં ત્રણ વર્ષથી છે. તે દરમિયાન મેં પૂરી પ્રામાણિકતાથી સરકારની આજકારી નીતિ અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે મને શંકા પડવા લાગી છે કે ઉતાવળાં પગલાં તો નથી ભરાયાં? અને રાખેલો ધરાદો કાંઈક અંશે પણ સફળ થયો છે ખરો? કે પછી, ખરેખર, થોડા ઊંધી દિશામાં આપણે તો નથી ગયા? ”

(મુંબઈ આજકારી નિવેદન: ૧૯૨૬-૨૭)

આમ આ નીતિ વિષે સરકારના જ દફતરમાંથી આપણને નિષ્ફળતાનાં વાક્યો મળી રહે છે. અને વસ્તુતાએ દાંડનો વાપર વધ્યો છે એ આપણે આગળ જોઈશું. એટલે એ ચોખ્ખું થાય છે કે, કર વધાર્યે જવામાં આવકનો જ ધરાદો સચવાયો છે, અને હિદી પ્રજાને નિર્વ્યસની બનાવવાનો તો દંભ જ હતો, એટલું જ નહિ પણ તે પોતાના સંસ્કાર વિરુદ્ધ જઈ વ્યસની થઈ તેની પરવા પણ નથી કરી. ભારે કર નાખવાની નીતિથી એક બીજું મોટું નુકસાન થયું છે તે એ કે ગરીબનો તેથી મરો થયો છે. તે કેવી રીતે એ વિચારતા પહેલાં આ નીતિનાં બીજાં અંગો જોઈ જઈએ.

સરકારે દુકાનો ધટાડવાની નીતિ રાખી છે. આ આખતમાં તેણે કાંઈક કરી બતાવ્યું છે તે નીચેના આંકડા પરથી દેખાય છે:-

ધ. સ.	દુકાનો
૧૯૦૧	૧,૦૫,૦૮૦
૧૯૦૫	૧,૧૩,૩૧૨
૧૯૧૦	૯૧,૦૬૬
૧૯૨૦	૬૫,૦૪૬
૧૯૨૭	૫૮,૨૧૯

પણ તેનાથી દાંડનો વાપર ઘટ્યો છે એમ તો નથી જ. બલ્કે, તેથી તો વિશિષ્ટ સવડ થવાનો પૂરો સંભવ છે. ધીમે ધીમે

કરીને પ્રથમ તો ૧,૧૩,૩૧૨ જેટલી દુકાનો વધારી દીધી. એમ કરીને લોકોને સારી પેઠે નશાખોર બનાવ્યા. પછી ધીમે ધીમે ઘટાડો કરવાથી નશાખોરને તો અગવડ ન પડે: ધીમે-ધીમે ઘટવાથી તે તો ટેવાઈ જાય. સરકારને પણ કશી આવકમાં અગવડ ન આવે. ઉપરાંત ઓછી દુકાનો થવાથી વ્યવસ્થા ને દેખરેખમાં સવડ પડે, ખર્ચ ઓછું આવે. અને જેમ ખેતીમાં નાના નાના આકારો તોડીને મોટા કરવાથી લાભ છે તેમ જ ઠેરઠેર નાની નાની દુકાનો કાઢી નાખી થોડાંબધ દુકાનો ખોલવામાં આવે તો સરકારને સવડ અને વેપારીને વિશેષ લાભ. આમ હોવાથી દુકાનોનો ઘટાડો પણ સાફ દાનતથી કર્યો ન જ કહેવાય. ઉપરાંત, એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે દુકાન ઘટવાથી દારૂના વાપર પર સીધી અસર નથી.

વળી દુકાનો ઘટાડવામાં સરકારે પદ્મપાત કર્યો છે એ જોવા જેવો છે. દેશી દારૂની દુકાનો જ ઘટાડી છે. પરદેશી દારૂની દુકાનો ઘટાડવાને બદલે વધારી છે ! ‘ડીનેચર્ડ’ દારૂના ઇબ્બરા ન ગણતો બાકીના ઇબ્બરાના મુંબઈના આંકડા આ પ્રમાણે છે:—

ઇ. સ.	દુકાનો
૧૯૨૦	૮૫૭
૧૯૨૩	૧૧૪૫
૧૯૨૬	૧૩૩૩
૧૯૨૮	૧૩૯૧

અને આખા હિંદુસ્તાનમાં ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૯ સુધીમાં ૧૮૧ પરદેશી દારૂની દુકાન વધેલી. એવું જ પરિણામ તાડીની બાબતમાં પણ જોવામાં આવે છે. મુંબઈમાં ૧૯૨૩ સુધીમાં દુકાનોની સંખ્યા ૨૫,૦૮૬ જેટલી હતી. ૧૯૨૮ માં ઘટીને ૧૪,૮૩૧ જેટલો થઈ ગયો હતો. આને માટે સરકારનો ઉપકાર માનવાને ખાસ કારણ નથી.

આ ઉપરથી ચોખ્ખું દેખાય છે કે સરકારે દેશી દારૂને જ નજરમાં રાખ્યો છે. બીજા માદકના આંકડા પણ આપવામાં નથી આવતા ! તેમને માટે સરકારને કશી જ ચિંતા નથી.

નીતિમાં એમ કહ્યું છે કે પ્રલોભન ન વધે એવી જગાએ દુકાનો ખોલવી, અને લોકોનો મત પૂછવો. આ બાબતમાં તો કેટલીય ફરિયાદો આપણે જાણીએ છીએ. કલાલ હરાજમાં ખોલીને દુકાન રાખે છે, એટલે એ એનો સ્વાર્થ સમજે છે. દુકાનની જગા પર વેચાણનો આધાર છે એ તો દરેક વેપારી જાણે છે. અને સરકારને પણ માપસર પીનારને તો પાવો જ છે. એટલે આ વિષે આપણે સારા પરિણામની આશા પણ ન રાખવી જોઈએ.

આટલા પરીક્ષણ પછી દરેકને લાગશે કે સરકારે ગ્રહણ કરેલી નીતિ નિષ્ફળ ગઈ છે. એવી કબૂલાત સરકાર પણ આડકતરી રીતે આપતી જાય છે. મુંબઈ, મદ્રાસ તથા સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારોએ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનું ધ્યેય સ્વીકાર્યું છે. અને મદ્રાસે તો પોતાને માટે ૨૦ વર્ષની હદ પણ બાંધી છે; ૧ લાખ રૂપિયા તેના પ્રચારાર્થે ખર્ચ પાડ્યા છે. ઉપરાંત, સરકારી લેખમાં, આબકારી આવક હવેથી ઘટતી ઘટતી શન્ય થશે, એમ જ ગણાય છે.^x પરંતુ એકદમ આવડી મોટી આવક જતી કરવા તેની હિંમત ચાલતી નથી.[†] ૧૯૨૦ના સુધારા પછી આબકારી ખાતું પ્રજાકીય પ્રધાનોને આપવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આવકને કારણે

^x છેકછેલ્લા સરકારી પુસ્તક, સાધન રિપોર્ટમાં પણ, એમ જાણીને સરકારની જમાખર્ચવ્યવસ્થા વિચારવામાં આવી છે કે, આબકારી આવક હવે નથી જ મળવાની. જુઓ સાધન રિપોર્ટ ભાગ-૨

[†] દારૂનિષેધના કાયદામાંથી પણ આવક થાય છે ! અમેરિકાએ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કર્યો છે. ત્યાંનો છેલ્લો નવ વર્ષનો હિસાબ

તેમના પણ હાથ બાંધી લીધા જેવા જ છે. દારૂના પૈસા કેળવણીમાં વાપરવાનો ધારો છે. એટલે જો દારૂ પીવાતો બંધ કરે તો કેળવણીનું ખર્ચ ન નીકળે. નવો કર નાખવાની નામોશી લેવી પડે; અથવા દારૂ પીવાતો ચાલુ રાખવો પડે. આ મુશ્કેલી અંગ્રેજ સરકાર હિંદી પ્રધાનો પર ચોઢાડી દઈ પોતે આ પાપમાંથી છૂટી પડવા માગે છે. આ ઉપરથી એટલું ચોક્કસ દેખાય છે કે બહાદુરીથી દારૂનિષેધનો કાયદો કરીને જ આ અધવચ્ચિયા સ્થિતિમાંથી ભાગરી શકાય એમ છે.

નીચે પ્રમાણે છે:—

કુલ ખર્ચ	૨૧,૩૧,૭૮,૫૮૫	હાલ
કર, ગુનાના દંડ વગેરે	૪૬,૦૫,૦૨,૮૬૨	,,
મળતર આવક	૨૪,૭૩,૨૪,૩૦૭	,,

કાયદો ભાંગનાર જેમ વધારે તેમ દંડ વગેરે વધારે મળે; એટલે કાયદો અમલમાં મૂકવાનું ખર્ચ પોષાય. જ્યારે ભાંગનાર ઘટે ત્યારે ખર્ચ પણ ઘટે. એટલે ખર્ચ ભાગ્યા બીજું ન જોઈએ.

હિંદુસ્તાનમાં કાયદો કરવામાં આવે તો લોકમતની મદદ હોવાથી ભારે ખર્ચ ન કરવું પડે. જે થોડું કરવું પડે એટલું દંડમાંથી તથા કાયદેસર વાપરના કરમાંથી મળી રહે; ન મળી રહે તો વેદી લેવાય, દારૂનિષેધની કેળવણી ખાતે મંડાય. પરંતુ સરકારને એ અગવડ કદાચ ન હોય. એને તો એ જ અગવડ છે કે કેળવણીનો ખર્ચ પછી ક્યાંથી કાઢવો? એનો ઉપાય ગાંધીજી બતાવે છે, “પરદેશી કાપડ પર જઠાત વધારો; લશ્કરી ખર્ચ ઘટાડો; મોટા મોટા પગાર કાપી નાખો.” પણ એ કબૂલ કરવામાં સરકારને ગળે પ્રાણ આવવા જેવું લાગે છે.

સરકારની સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ તરફની વૃત્તિ જુદા પ્રકરણમાં તપાસીશું.

ગરીબનો મરો

“ કેટલીક જગ્યાએ સંપૂર્ણ દારૂનિષેધની હિમાયત માત્ર રાજકીય કારણોને લઈને કરવામાં આવે છે. બાકી એ ઓક્સિજિન છે કે, એની હિમાયતનું મોટા ભાગનું બળ તો, આ દેશમાં મુખ્યત્વે દારૂના વ્યસની છે એવા જે ગરીબ અને અભણ લોકો, તેમને અવશ્ય થનારાં મદ્યપાનનાં નુકસાનમાંથી બચાવવાની શુદ્ધ દયાની લાગણીથી ઊપજે છે. ”

(ઇડિયા: ૧૯૨૬-૨૭)

“ દારૂ એ દૂર કરી શકાય એવી ગરીબાઈનો ઉત્પાદક છે. ”

(સર આર્થર ન્યુરોમ એમ. ડી.)

અસહકારની ચળવળ આત્મશુદ્ધિની છે, દરિદ્રનારાયણની સેવાઈ છે, એમ અનેક વાર આપણને ગાંધીજીએ કહ્યું છે. દારૂથી માણસનો શારીરિક, માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિનાશ છે એ બધા જાણે છે. તેનાથી કૌટુંબિક નાશ થાય છે અને પરિણામે પ્રજા અધોગતિને પામે છે એ પણ ઇતિહાસસિદ્ધ વસ્તુ છે. એટલે દારૂનિષેધમાં આત્મશુદ્ધિ છે એ નિઃશંક છે. પરંતુ તેમાં સીધી દરિદ્રનારાયણની સેવા પણ રહેલી છે એ આપણે સમજી લેવું જોઈએ.

આપણે જાણીએ છીએ કે મોટે ભાગે ગરીબ લોક જ બિચારા આ ભયંકર વ્યસનના ભોગ બનેલા હોય છે. કરોડો રૂપિયા

જે એ મદિરાસુરની આરાધનામાં દર વર્ષે આહૂત થાય છે એ ગરીબના પેટમાંથી જાય છે. એટલે તેઓ ભૂખે મરે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાનાં અજ્ઞાન અને લાચારીમાં વિનાશ વહોરે છે, અને અન્નપ્રયે દેશને બરબાદ કરે છે.

આપણે જોયું કે દારૂમાંથી લગભગ ૨૫ કરોડની સરકારને આવક છે. પરંતુ ગરીબ પ્રજાના ઘરમાંથી કેટલા રૂપિયા જતા હશે તેની કોઈ ગણતરી રાખતું નથી. કર કરતાં ચારગણું ઓછામાં ઓછું પ્રજાને ખર્ચ પડતું હશે એમ ગણીએ તો હિંદી પ્રજા દર વર્ષે એક અગળ રૂપિયા દારૂમાં ઉડાવી દે છે ! આ આંધળો ખર્ચ છે એટલું જ નહિ પરંતુ વિકરાળ છે. દેશનાં ખીજાં ખર્ચો સાથે સરખાવતાં તે પાંચાંને ટપી જતો માલમ પડે છે:—

કરોડ રૂપિયા

દારૂ તાડી વગેરે માદક પદાર્થોનું ખર્ચ:	૧૦૦
લશ્કરી ખર્ચ	૫૮
મુલકી ખર્ચ	૨૩
પોલિસ ખર્ચ	૧૨
કેળવણી	૧૩

આ આંકડા ઉપરથી દારૂના ખર્ચનું ઉડાઉપણું પ્રસિદ્ધ થાય છે. સાથે એ પણ જણાય છે કે, જે દેશ કેળવણી પાછળ ૧૩ કરોડ જ ખર્ચી શકે છે તે દારૂ પાછળ ૧૦૦ કરોડ ખર્ચે છે ! છતાં તેની સરકાર સમાધાનીપૂર્વક રાજ્ય ચલાવે જાય છે !

હવે આવકને હિસાબે આ ખર્ચ તપાસીએ. હિંદમાં જણુ દીઠ વાર્ષિક આવક ૪૬ રૂપિયા ગણાય છે. દરેક જણુ દારૂ પીએ છે એમ ગણીને હિસાબ કરીએ તો માથાદીઠ ૪ રૂપિયા માદક પાછળ ખર્ચ પડે. એટલે જણુ દીઠ આવકના આઠ નવ ટકા દારૂ તાડી વગેરે પાછળ જ ખર્ચાય છે એ પરિણામ આવ્યું. જો દારૂ પીવાતો બંધ કરવામાં આવે તો વિના પ્રયત્ને દરેકની આવકમાં

આ ટકા સચવાઈ રહે એ તો ઉઘાડો કાયદો છે. પરંતુ દારૂના સેતાની પરિવાર—રોગ, વ્યભિચાર, બુદ્ધિભ્રંશ, કુટુંબનાશ, અકાળ મૃત્યુ વગેરે પ્રજામાંથી નાબૂદ થવા લાગે એ તો અમૂલ્ય લાભ ગણાય.

પરંતુ, જે દેશમાં સંસ્કાર તથા ધર્મથી લોકો મોટે ભાગે નિર્વ્યસની છે અને વ્યસની તો જૂજ લોક જ છે, ત્યાં ઉપર ગણી એવી સરેરાશ અન્યાયી લેખું ગણાય. બ્રિટિશ હિંદની વસ્તીના ૨ ટકા વ્યસની છે એમ ગણી લઈએ તો ખાતું નથી. એ પ્રમાણે ૫૦ લાખ પીનાર થયા. એમના ઉપર દારૂનો એક અબજ રૂપિયાનો ખર્ચ કાળવીએ તો જાણ દીઠ ૨૦૦ રૂપિયા આવે. ઔષધ તથા ઉદ્યોગમાં વપરાતા દારૂ ખાતે ૧૦૦ રૂપિયા જતા કરીએ તોપણ દરેક પીનાર દર વર્ષે ૧૦૦ રૂપિયા દારૂ પાછળ વાપરે છે એમ નક્કી થાય. અને આવડી મોટી રકમ દેશના ગરીબ લોક જ ખર્ચે છે અને કોઈ તેમને રોકતું નથી, એ જાણીને તો ગભરાટ જ ફેટે છે.

એમ વિચાર આવે છે કે ૧૦૦ રૂપિયા દારૂ પાછળ ખર્ચનારનું કુટુંબ શું ખાતું પીતું હશે ? ‘ ઑએ ક્રોનિકલ ’માં એક લેખકે ગણતરી આપી છે તે જાણવા જોવી છે:—

	કરોડ
મજૂર તથા ખેડૂતની કુલ આવક, ગણો	૧૦૦૦
તેમનું કુલ દેવું, ગણો,	૮૦૦
એટલે એનું ૧૨૧૧ ટકા લેખે વ્યાજ,	૧૦૦
દારૂનો ખર્ચ તેમનો, ગણો,	૭૫
અંદાજથી ખીજા કર પેટે ભરે	૩૦૦
એટલે મજૂરખેડૂતવર્ગ પાસે બચત રહેશે	૫૨૫

એટલે જણુ દીઠ રૂપ રૂપિયા માંડ બચે. એમાંથી ખાવા પીવાનો, પહેરવા ઓઢવાનો, તથા બીજો બધો ખર્ચ કાઢવાનો !

જેલનાં સરકારી નિવેદન જોતાં મળી આવે છે કે કેદી દીઠ સામાન્ય રીતે ૬૦ રૂપિયા વર્ષે ખાંધાખર્ચ આવે છે. કપડાં વગેરેનું ખર્ચ બુદ્ધ. એટલે જેલનો ખોરાક ખાતાં પણ—અને તે કેવો પૌષ્ટિક હોય છે તે તો હવે બધા જાણે છે—ખેડૂત મજૂરને પેટપૂરતું ન મળે. નાસ્તા સાથે ગણતાં કેદીની ત્રણ ટંકોમાંથી તેને એક જ ટંક ખાવાનું મળે એ ચોખ્ખો હિસાબ દેખાય છે.

હવે જ્યાં જૂજ લોક ન પીનારા, બાકી બધા જ પીનારા છે એવા દેશનો દાખલો લઈએ. ઇંગ્લેંડમાં જણુ દીઠ આવક ૧૩૦૦ રૂપિયા ગણાય છે. સરકારી આબકારી આવક કરતાં ચારગણું દારૂનું ખર્ચ ગણતાં જણુ દીઠ ૧૫૦ રૂપિયા દારૂનું ખર્ચ આવે છે. ઉધોગો તથા દવામાં વપરાતા દારૂનું ખર્ચ અર્ધોઅર્ધ બાદ કરીએ તો જણુ દીઠ ૭૫ રૂપિયા ખર્ચ ગણાય. એટલે હિંદના ૧૦૦ રૂપિયાના કરતાં ઓછું આવ્યું ! અને આવક સરખાવો તો હિંદ કરતાં લગભગ ૩૦ ગણી ! ખરેખર, હિંદુસ્તાનમાં લોકો ભૂખે મરીને જ દારૂ પીએ છે, અને છતાં સરકાર કહે છે કે હિંદમાં દારૂનો પ્રશ્ન ચિંતાજનક નથી !

શહેરોમાં દારૂની બધી કાંઈક છે એમ સરકાર કહે છે. આંકડા જોતાં દેખાય છે કે શહેરોમાં ગામડાં કરતાં કેટલાય ગણો દારૂ વપરાય છે. તે નીચેના કોઠા પરથી જણાશે:—

(મુંબાઈ ઇલાકો)

લાખ વસ્તી ઉપરનાં શહેરો

વર્ષ	વસ્તી	ગેલન વાપર	જળુ દીક કુટલો થયો
૧૯૨૭-૨૮	૩૧,૪૨,૬૪૪	૭,૩૭,૬૭૫	૧૧-૩ ડ્રામ
૧૯૨૮-૨૯	,,	૬,૭૨,૫૪૯	૧૦-૩ ડ્રામ

શહેરો સિવાયના વિભાગ

વર્ષ	વસ્તી	ગેલન વાપર	જળુ દીક કુટલો થયો
૧૯૨૭-૨૮	૧,૨૮,૬૯,૬૯૮	૫,૩૮,૬૮૦	૨. ડ્રામ
૧૯૨૮-૨૯	,,	૫,૬૫,૦૮૫	૨.૧ ડ્રામ

એટલે ગામડાંમાં ચારગણી વસ્તી હોવા છતાં દારૂ ૨ લાખ ગેલન શહેરોથી ઓછો વપરાય છે. જળુ દીક દારૂને દિસાએ તો પાંચગણા ઉપર દારૂ પડે છે.

હવે અમદાવાદ શહેર અને તે બાદ કરતાં અમદાવાદ જિલ્લાના આંકડા જોઈએ.

ઈ. સ. ૧૯૨૮ માં

	વસ્તી	વાપર ગેલન	જળુ દીક ડ્રામ
શહેર	૩,૧૨,૫૮૫	૪૮,૦૨૪	૭.૪
જિલ્લો	૫,૭૮,૩૨૫	૫,૩૭૧	૦.૪

એટલે અમદાવાદ શહેરમાં ખાફી રહેલા જિલ્લાના કરતાં વસ્તી ઓછી હોવા છતાં નવગણો દારૂ વપરાય છે. અને જળુ દીઠ ગણીએ તો ગામડામાં એક જળુ જેટલો પીએ તેના કરતાં શહેરમાં ૧૯ ગણો દારૂ પીએ છે.

આ આંકડા દેશી દારૂના જ છે. પરદેશી દારૂ મોટે ભાગે શહેરોમાં જ વપરાય છે એ ધ્યાનમાં રાખવું નોંધીએ. અને હવે મજૂર લોક પણ એ પીવા લાગ્યા છે એ આપણે આગળ નોંધશું એટલે શહેરોમાં દારૂનો ત્રાસ જ છે એમ ચોખ્ખું દેખાય છે.

શહેરોનું કંટાળાભરેલું જીવન, કારખાનાંની ગીચોગીચ ભરેલી કામ કરવાની જગા, મગજ ખાઈ જાય એવું એકનું એક નીરસ કામ, ફતરાની ઓડ જેવાં મજૂરોનાં ઘર, સબ્ય શિષ્ટ સમાજ સાથેની તેમની અલગતા અને સમાજની ઉપેક્ષા—આ બધું જોતાં શહેરમાં વસતા મજૂરોની તો લાચારી જ માનવી નોંધીએ. આવી દુર્દશામાં રહેતા મજૂરોને એમાંથી મોકળાશ મેળવવા દારૂ અને બીજા માદક પદાર્થો ધલાજશ્વ થઈ પડે છે; એટલે તેઓ એને જંખ્યા જ કરે છે. દારૂની દુકાન તો, સરકારની કૃપાએ, પાસે ક્યાંક હોય છે જ. વેંડે વેચ્યાવાડો ન હોય તો સારું, કેમકે એવી જગામાં પણ દારૂનાં પીણાં ખાલ્યાનો દાખલો છે. આમ તેમનું જીવન પશુવત થઈ જાય છે.

બીજા બાબુથી સરકારની ભારે કર દ્વારા વ્યસન રોકવાની નીતિ તેમને ચૂસી જ નાખનારી નીવડે છે. વ્યસની માણસ કશા જ ભાન વિના તેના વ્યસનમાં રાગ્યાં કરે છે એ જગતભરમાં બનતું આવ્યું છે. એટલે ભાવ વધારીને વ્યસન રોકવાની વાત તો મૂર્ખાઈ જ છે. તેમાંય દારૂનું તો એવું છે કે તેની અસર મુખ્યત્વે બુદ્ધિ ઉપર થાય છે. એટલે દારૂડિયા પાસેથી ભાવને કારણે રોકાવા જેટલા વિવેકની આશા રાખવી ફોગટ છે. આને

લીધે સરકારી નીતિનું પરિણામ એટલું જ આવે કે પીનાર તો જવલ્લે જ ઘટે. પરંતુ ગરીબ લોક પાસેથી કર રૂપે ભારે રકમો મળે. પૈસાદાર પીનારા—અને તેવા તો હિંદમાં થોડા છે—પીએ તો પણ ભારે કર તેમને ન અડે. પણ ગરીબને તો તેનાં બાળકોનાં મોંમાંથી રોટલો કાઢીને જ કર ભરવો પડે એવી સ્થિતિ થાય. એથી સરકારની વધારે ને વધારે કર નાખવાની નીતિનો અર્થ એ થાય છે કે, ગરીબને માંડ પેટિયું પણ નથી મળતું તેમાંથી વધારે ને વધારે ભાગ તેણે દાડ પાછળ ખરચતા જવું જોઈએ. અથવા તો છાનોમાનો દાડ ગાળવો જોઈએ અને જેલમાં જવું જોઈએ. બેઉ રીતે તેને! અને તેના કુટુંબનો તો મરો જ છે.

આ સ્થિતિમાંથી જો ગરીબને બચાવવો હોય તો સચોટ ઉકેલ એ નથી કે તેને સંપૂર્ણ દાડનિષેધનો કાયદો કરીને રોકવો જોઈએ ? પરંતુ સરકારને તો ગરીબને દાડથી જે ખુવાર થવાનો હક મળ્યો છે તે સાચવવો છે. છતાં બહુ દબાણ કરીએ તો તે કહે છે, “ દાડ આપોઆપ બંધ થાય તો અમે વાંધા નથી લેવાના. પીનારા ન પીએ તો આપોઆપ તે બંધ થશે. ” પ્રજા આગળ પીણાં ખુલ્લાં રાખવાં છે, પીનારને મમળવવા આવનારને ગુનેગાર ડરાવવા છે: છતાં આશા રાખવી છે કે પ્રજા આપોઆપ સુધરી જશે ! સરકાર આ ગરીબનો મરો રોકનાર નથી, પ્રજાએ જ તે રોકવો જોઈશે. તો જ ગરીબનો મરો થતો અટકશે. અને ગરીબ બચશે તો જ હિંદુસ્તાન બચે એમ છે.

દારૂનો વાપર

“ એમાં શંકા નથી કે દારૂનો વાપર વધતો જાય છે, પાહરી સહિત બિનઅમલદાર લોકો બધા જ એમ માને છે; અને મને લાગે છે કે અમલદારવર્ગ પણ કાંઈક અંશે માને છે. ”

(શ્રી. ગોખલે-૧૮૯૦)

“ જ્યાં જ્યાં, કેટલા ગેલન દારૂ વપરાયો છે એના તથા આવકના રૂપિયાના આંકડા મળ્યા છે ત્યાં ત્યાં ગણી જોતાં માલમ પડ્યું છે કે દર ૧૦૦ ટકા રૂપિયાની આવક વધવા સાથે ૭૦ ટકા દારૂના વાપરનો વધારો થયો છે. ”

(ઍંગ્લો-ઇડિયન દારૂનિષેધ મંડળનું નિવેદન : ૧૮૯૬-૯૭)

દારૂનો વાપર વધવાથી કે કર વધવાથી કે ખીજાં કારણો-થી - શાનાથી આવકનો આંકડો વધે છે એ પ્રશ્નનો ઝઘડો સરકાર અને પ્રજા વચ્ચે ચાલતો આવેલો છે. સરકાર કહે છે કે કરનો દર વધવાથી તથા આમકારી ખાતાની વ્યવસ્થા સુધરવાથી આવક વધે છે. સાથે એટલું કબૂલ કરે છે કે, રાજકર્તાઓના ભુદ્ધિહીન અનુકરણને લઈને તથા નવા જમાનાના પવનને લીધે જૂની દારૂ-નિષેધક રૂઢિ શિથિલ થવાને કારણે; તેમ જ ગામડાં ભાંગીને વસ્તી શહેરમાં આવવાથી તથા પ્રજાની સ્થિતિ સુધરવાને કારણે વિશેષ દારૂ પીવાતો થયો છે ખરો. લોકપક્ષ પણ એ જ કહે છે કે, દારૂ વ્યવસ્થિત મળતો રહેવાથી અને નવી કેળવણીના પવનને લીધે ન પીનારા પણ પીતા થયા છે. દારૂનિષેધના સંસ્કારો નબળા

પડવા લાગ્યા છે. પરિણામે દારૂનો વાપર વધ્યો છે. કર વધવા માત્રે દારૂની આવક વધી છે એમ નથી; બિલકુલ આવક વધારવા સારુ, વધતા વાપર સામે આંખ આડા કાન કરવામાં આવ્યા છે.

આ ઝઘડો તપાસવા આપણે દારૂના વાપરના આંકડા તપાસવા જોઈએ. આખા હિંદના ભેગા આંકડા કાઢવામાં આવતા નથી. એટલે મુંબઈ ઇલાકાના (સિંધ સિવાય) આંકડા લીધા છે. પરદેશી દારૂના આંકડા આખા બ્રિટિશ હિંદના છે.

દેશી દારૂ (મુંબઈ ઇલાકામાં)

લંડન પ્રૂફગેલન વાપર આગલા વર્ષથી થયેલો ફેર

૧૯૦૧-૨	૧૭,૧૭,૭૭૫*	
૧૯૦૮-૯	૨૩,૨૪,૩૧૯	+ ૬,૦૬,૫૪૪*
૧૯૧૩-૧૪	૨૪,૫૬,૫૮૨	+ ૧,૩૨,૨૬૩
૧૯૧૮-૧૯	૨૪,૭૧,૯૯૨	+ ૧૫,૪૧૦
૧૯૨૦-૨૧	૨૬,૧૪,૭૮૯	+ ૧,૪૨,૭૯૭
૧૯૨૧-૨૨	૨૧,૦૧,૩૫૬	- ૫,૧૩,૪૩૩
૧૯૨૨-૨૩	૧૭,૯૧,૮૯૮	- ૩,૦૯,૪૫૮
૧૯૨૫-૨૬	૧૪,૦૫,૪૩૭	- ૩,૮૬,૪૬૧
૧૯૨૮-૨૯	૧૨,૩૭,૬૩૪	- ૧,૬૭,૮૦૩

પરદેશી દારૂ (આખા દેશમાં)

પ્રવાહી ગેલન

૧૯૦૧-૨	૪૯,૬૧,૧૫૬
૧૯૧૧-૧૨	૫૭,૧૮,૧૩૭
૧૯૨૩-૨૪	૪૩,૭૧,૯૦૧
૧૯૨૭-૨૮	૬૨,૦૭,૩૪૩

* સિંધનો ભેગો આંકડો છે. બાકીના સિંધ બાદ કરીને ઇલાકાના છે. એટલે જે ફેર જણાવ્યા છે તે એથી પણ વધારે હોવો જોઈએ. (+) એટલે વધારો, (-) એટલે ઘટાડો.

તાડી (મુંબઈ ઇલાકામાં)

ગેલન

ગેલન

૧૯૦૮—૯	૬૩,૪૭,૦૨૯	૧૯૨૧-૨૨	૯૯,૪૯,૮૭૯
૧૯૧૩-૧૪	૮૯,૩૯,૦૪૩	૧૯૨૨-૨૩	૧,૨૭,૯૨,૫૯૧
૧૯૧૮-૧૯	૧,૨૮,૩૬,૬૭૫	૧૯૨૩-૨૪	૧,૩૧,૮૬,૬૩૨
૧૯૨૦-૨૧	૧,૨૫,૬૨,૭૫૧	૧૯૨૫-૨૬	૧,૨૮,૬૫,૮૬૨
		૧૯૨૮-૨૯	૧,૧૧,૨૯,૬૦૪

દેશી દારૂની ખાખતમાં, ૧૯૨૧ સુધી તો આપણે જોઈએ છીએ કે એકધારે વધારે ચાલ્યો આવે છે. પછી ૧૯૨૧ ની દારૂનિષેધની ચળવળ અને તેને અંગે સરકારમાં થયેલા ખળભળાટ વગેરેને લીધે એકદમ ઘટાડો ચોખ્ખો માલમ પડે છે. ૧૯૨૧ પછી સરકારે નિયત પદ્ધતિ અંગીકાર કરી છે. પણ એથી “ આ વધારે નિર્વ્યસનીપણાનું સૂચક કાંઈ પણ રીતે નથી.” કેમકે ખીજી બાજુએ તેનો બદલો વધારે પરદેશી દારૂ અને તાડીમાં વાળી લેવાયેલો ચોખ્ખો માલમ પડે છે અને બિનકાયદે પીવાવાનું પણ વધ્યું છે. દારૂ અને તાડી ત્રણેનો સરવાળો કરી જોઈએ તો,

ગેલન

ઇ. સ. ૧૯૨૩-૨૪ ૧,૯૨,૬૬,૬૫૧

ઇ. સ. ૧૯૨૭-૨૮ ૧,૯૮,૧૦,૨૦૦

∴ વધારો ૫૪૩૫૪૯

એટલે સરવાળે વ્યસન વધેલું છે એ દીવા જેવું માલમ પડે છે. ઉપરાંત દારૂને બદલે ગાંજો પીવાવા લાગ્યો છે અને તે સોંધો પડવાથી વ્યસન વધે છે એનો ઉદ્દેશ આબકારી નિવેદનમાંથી (૧૯૨૬-૨૭) મળી આવે છે:—

“ આ વધતી જતી બક્ષા તપાસવા પાછળ મેં ઠીકઠીક વખત ગાળ્યો. મેં જોયું કે દક્ષિણમાં પહેલાં ન્યાં એક બદીખોર હતો ત્યાં આજ દસ થયા છે.....દારૂની જગા ગાંજો લેતો જાય છે. ”

આ તો સરકારી દાડને વિષે થયું, પરંતુ બિનજકાતી દાડનો વાપર પણ, તેના નોંધાયેલા ગુના પરથી જોતાં, વધતો જતો લાગે છે:—

	ગુના	પ્રતિવર્ષ વધારો
૧૯૨૦-૨૧	૨,૬૨૯	
૧૯૨૩-૨૪	૩,૮૮૦	+ ૨૫૧
૧૯૨૬-૨૭	૫,૪૧૬	+ ૧૫૩૬
૧૯૨૮-૨૯	૫,૭૪૯	+ ૩૩૩

એક બીજું પરિણામ પણ લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે. મદ્યાતિરેકના ગુનાનો ઘટાડો ધ્યાન ખેંચે એવી વસ્તુ છે:—

		પ્રતિવર્ષ ફેર
૧૯૨૦-૨૧	૬૫૪૦	
૧૯૨૩-૨૪	૩૭૬૨	- ૨૭૭૮
૧૯૨૬-૨૭	૩૪૪૦	- ૩૨૨
૧૯૨૮-૨૯	૩૦૯૯	- ૩૪૧

આ ઘટાડો જો ખરાબર નોંધેલો હોય તો તે સારો કહેવાય. પરંતુ વાપરના વધારા સાથે મદ્યાતિરેકનો ઘટાડો વિચારીએ તો એ નિશ્ચય પર આવવું પડે છે કે, દાડના વ્યસનીની સંખ્યા વધતી જાય છે. એટલે એક બાજુ અતિપાન ઘટે છે એ સારી વાત છે, પરંતુ કુલ વાપર વધે છે; એટલે દાડ પીનાર વધારે થયા છે એ અવશ્ય માનવું જોઈએ. એ તો વધારે ખરાબ કહેવાય.

હિંદમાં દાડનો વાપર જૂજ છે, એમ દુનિયાને દેખાડીને ફેસલાવવા સારુ સરકારે આંકડાની એક જાળ ગોઠવેલી છે. તે એ છે કે, માથાદીઠ દેશી દાડના વાપરનો આંકડો ગણવામાં આવે છે, અને પછી દેખાડવામાં આવે છે કે, જુઓ, દાડ ઓછો પીવાવા લાગ્યો છે કે નહિ? જેમકે, નીચેના આંકડા:—

જાણુ દીક ડ્રામ

૧૯૨૦-૨૧

૭૦૮

૧૯૨૩-૨૪

૫૦૧

૧૯૨૬-૨૭

૩૦૯

૧૯૨૮-૨૯

૩૦૭

અને આટલો દારૂ એક જાણુ પીએ તે યુરોપના વ્યસની દેશોને દિસાએ કાંઈ જ ન લેખાય. એથી યુરોપી પ્રજાને અને, ખાસ ઇંગ્લેન્ડને પટાવવામાં આવે છે કે, હિંદમાં દારૂનું ભારે વ્યસન નથી, એટલે કાંઈ કરવાપણું નથી રહેતું.

પણ એ આંકડો ખરી રીતે જોતાં બ્રામક છે. દરેક દેશમાં ઉંમર અને જાતિને ધ્યાનમાં લઈએ તો બાળક, સ્ત્રી વગેરે બધાં જ વ્યસની ન ગણી શકાય. એટલે બધાને સરખા ગણીને આંકડો કાઢવો એ ભુલાવામાં પડવા ખરાખર છે. આ તો સામાન્યતઃ વ્યસની દેશો માટે પણ છે. તેમાંય હિંદમાં વ્યસની જૂજ જ છે ત્યાં આમ ગણવું એ તો જોનારની આંખમાં ધૂળ નાખવા જેવું જ છે એમ માનવું પડે છે. સરકારી નિવેદનમાં આ છેતરપિંડી કરવામાં આવે છે તેથી સાવધ રહેવું જોઈએ. ખરી સ્થિતિ શી છે તે આપણે જોઈએ. એ સ્થિતિ સરકારને ન જોવી હોય તો ન જુએ. પ્રજાએ તો સાચી સ્થિતિ ઊંડા ઊતરીને જોવી જોઈએ.

સરકાર તાડીના વાપર વિષે તો જરાય ચિંતા ન કરતી હોય એમ લાગે છે. તે સોંઘી હોવાથી પારવિનાની પીવાય છે એ આંકડા પરથી જોઈ શકાય છે. અને એને પીનાર ગરીબ લોક જ છે એ ખીજું ભયંકર લક્ષણ છે. સરકારની આવકની દૃષ્ટિએ દારૂને દિસાએ, તાડી કાંઈ વિસાતમાં ન ગણાય. ૧૯૨૮-૨૯ માં

દારૂમાંથી ૨,૦૭,૭૭,૧૭૧ રૂપિયા

તાડીમાંથી ૪૫,૭૨,૮૭૮ રૂપિયા

એટલે સરકાર તેની પરવા ન કરે, પરંતુ તેના ઉપયોગથી ગરીબ પ્રજાનો જે નાશ થાય છે એ અમાપ છે. પ્રજાએ તે તરફ દુર્લક્ષ કરવું પાસવે તેમ નથી.

પરદેશી દારૂ

દરમાત્ર લાજ્ય છે, તે પરદેશી હો કે દેશી હો. એટલે આ લખાણુ પરથી કોઈએ એ વિષે શંકા આણવાની ભૂલ ન કરવી. અહીં પરદેશી દારૂ વિષે ખાસ લખવામાં આવે છે એનું કારણ એ છે કે, તે વિષેની સરકારી નીતિ અને તેનાં પરિણામ વિશેષ ભયંકર છે. બીજું, ધોળી પરદેશી બીડીની જેમ પરદેશી દારૂની પ્રતિષ્ઠા જામે તો નવાઈ નહિ. અને પરદેશી દારૂ શીશીબંધ વેચાય છે, એટલે લોકો ઘરોમાં રાખી શકે. એથી તો આ અનિષ્ટ ઘરમાં પણ ઘૂસી જવાની પૂરી ભીતિ છે. વળી હિંદમાં પણ આવી જાતના દારૂ બનાવાય છે અને લોકોને તેનો સ્વાદ લાગતો જાય છે. આવાં વિશેષ ભયંકર પરિણામો વિષે પ્રજાએ જાગૃત થવાની જરૂર છે

સરકારની નીતિ

પરદેશી દારૂમાંથી મુખ્ય આવક તેના પર લેવાતી ગંદરની જકાત છે. આ જકાત હિંદી સરકારને મળે છે. એની રકમ બીજી જકાતી રકમો ભેગી નાખવામાં આવે છે. દેશી દારૂ, તાડી, અરીણુ આદિ માદકોની આવક પ્રાંતીય સરકારો પાસે રહે છે અને તેનો આંકડો જુદો રાખવામાં આવે છે. આવી વ્યવસ્થામાં કદાચ સરકારી નાણાંખાતાને અનુકૂળતા હશે એમ માની લઈએ, પરંતુ દારૂનિષેધની દૃષ્ટિએ એમાં દોષ છે. પરદેશી દારૂની આવક જુદી

અતવાતી હોવાથી પ્રજાને તે વિષે શરતચૂક થયા કરે એ બનવાનું છે. વડી સરકાર પણ તેને બીજી જકાતોની જેમ નિર્દોષ માન્યા કરે તો નવાઈ નહિ. ૧૯૨૮-૨૯ ના 'ઇડિયા' માં જોતાં આ આવક વિષે આટલો જ ઉલ્લેખ જોઈને એ ભીતિ સાચી લાગે છે:—

“ હિંદી સરકારને બહારથી આયાત થતો દારૂ, જેમાંથી મળતી જકાત આ દેશની વડી સરકારની આવક-માં ઉપયોગી ફાળો આપે છે, તેના સિવાય બીજા દારૂના વાપર સાથે હવે સીધો લેવાદેવા નથી. ”

(મોટા અક્ષર મૂળમાં નથી.)

એટલે આ ઉપયોગી ફાળાને એ કેમ જતો કરે ? બલકુલ એમ બને કે એ સરકારોના કામના વિભાગના ગોટાળામાં પરદેશી દારૂ અનિયંત્રિત રીતે વપરાયા કરે. જેમ વડી સરકારને બીજા દારૂની સીધી લેવાદેવા નથી, તેમ જ પ્રાંતીય સરકારોને પરદેશી દારૂની સાથે સીધી લેવાદેવા ન હોય એ ઉઘાડું છે. એથી તો મુંબઈ ઇલાકામાં, જ્યાં દેશી દારૂનો વાપર નિયત કરવામાં આવે છે અને પ્રતિવર્ષ ઘટાડતા જવાય છે, ત્યાં પરદેશી દારૂ અનિયત રહેલો છે ! અને હિંદી સરકારને તો ઉપયોગી ફાળાની રકમથી સંતોષ છે, એ ઉપરના વાક્યમાં આપણે જોયું.

દેશમાં બનતો પરદેશી દારૂ

પરદેશી દારૂ આપણા દેશમાં બનાવવાનાં પણ કારખાનાં નીકળ્યાં છે. તે દારૂને પણ આયાત થતા દારૂની જેમ ગણવામાં આવે છે. મુંબઈ ઇલાકાના આંકડા જોતાં તેનો વાપર વધતો જતો જણાય છે:—

(ગેલન)

	સ્પિરિટ : આસવ	મોલ્ટ દારૂ
૧૯૨૪-૨૫	૫૩૬૬	૨૧૫૮૦
૧૯૨૬-૨૭	૩૫૨૫૧	૪૪૪૦૩
૧૯૨૮-૨૯	૪૭૬૭૫	૩૬૪૨૦

એટલે આવક પણ વધે, એનો લોભ પણ વધે. એથી પંજાબમાં સરકારે જકાતનો સામાન્ય દર રૂ. ૨૧-૪-૦ થી ઘટાડીને રૂ. ૧૭-૮-૦ કર્યો છે. એથી એની મેળે એનું એ પરિણામ આવ્યું છે કે આવક વધી અને વાપર પણ વધ્યો. ઉપર સૂચવેલી અનિયંત્રિતતાનો આથી ખીન્ને શો પુરાવો જોઈએ ?

હિંદી સરકારે કહેવા પૂરતી તો પરદેશી દારૂ વિષેની પોતાની નીતિ જાહેર કરી રાખી છે કે:—

“ આ દારૂને વાપરવા ટેવાયલા એવા ગોરાઓ, પારસીઓ વગેરે વર્ગો માટે જ તે હોય. દેશી પ્રજામાં તેને વપરાશની વસ્તુ થવા દેવાની સરકારની નીતિ નથી.”

છતાં, એક અંગ્રેજ પાદરીએ જણાવ્યું છે તેમ,

“ હિંદમાં પરદેશી દારૂ આયાત કરવામાં આવે છે તેનો અર્ધ કરતાં મોટો ભાગ હિંદવાસીઓ વાપરે છે એ સત્તાવાર ગણતરી ઉપરથી દેખાય છે કે.....”

આયાતમાં વૃદ્ધિ

આયાત જોઈએ તો તેમાં રાક્ષસી વધારો માલૂમ પડે છે. એટલો બધો વધારો સિદ્ધ કરી આપે છે કે ગોરા તથા પારસી ઉપરાંત ખીજા વર્ગો પણ તે પીએ છે. વધારો આ પ્રમાણે છે:—

વર્ષ	ગેલન	ટકા વધારો
૧૮૭૫-૭૬	૭,૦૧,૧૧૭	
૧૯૦૪-૦૫	૧૨,૯૭,૬૧૧	૮૫
૧૯૨૭-૨૮	૬૨,૦૭,૩૪૩	૫૦૦

આ વધારા સાથે સરકારના ‘ ઉપયોગી કાળામાં ’ પણ ઉમેરો થતો જ જાય એ દેખીતું છે. ૧૯૨૭-૨૮ માં હિંદી સરકારને પરદેશી દારૂની જકાત પેટે રૂ. ૨,૫૫,૯૮,૬૨૭ મળ્યા હતા.

ગરીબલોક વાપરે છે

મુંબઈ સરકારની દેશી દારૂ વિષે એવી નીતિ છે કે, એના ઉપર અને તેટલો મોટો કર નાખવો અને તેના વાપરને નિયત રીતે ઘટાડતા જવું. એને પરિણામે દારૂ મોઢો પડે છે. અમુક વિલાયતી દારૂ કરતાંય મોઢો પડે છે. તેથી શહેરોમાં જ્યાં વિલાયતી દારૂ મોટે ભાગે વપરાય છે ત્યાં ગરીબ લોક પણ તેને સસ્તો જોઈને પીવા લાગ્યા છે. સરકારી નિવેદનો તેનો પુરાવો આપે છે:—

(મોટા અક્ષર મૂળમાં નથી)

“ એમાં શંકા નથી કે શહેરોમાં દેશી દારૂના ઘટાડાનો ખદલો **સોંઘા પરદેશી દારૂથી** વાળી લેવાય છે.”

(મુંબઈ આગકારી નિવેદન: ૧૯૨૭-૨૮)

“ (દેશી દારૂનો વાપર ઘટવાનાં કારણો).....મોટા ભાવ અને પીનાર વર્ગોમાં **સોંઘા ‘બીર’** અને ‘સ્પિરિટ’નો વધતો જતો સ્વાદ...”

(સદર : ૧૯૨૮-૨૯)

એટલે આ દારૂ સોંધો છે એટલું જ નહિ પણ સ્વાદુ પણ છે. આમ એક રીતે પ્રલોભન મળવાથી અનિયત ઉપયોગની છૂટ હોવાથી આપણને તે ક્યાં લઈ જઈને ઊંચા રાખશે એ વિચારતાં ચરચરાટ છૂટે છે

અને આ પરદેશી દારૂથી થતો આર્થિક સાવ બીજો બલા છે. મોટા ભાગનો દારૂ ઇંગ્લેંડથી આવે છે. એનો વેપાર આજકાલ કરોડોનો થઈ પડેલો છે. (સરકારી આંકડાના પુસ્તકમાં ખાનગી વેપારીની આયાત રૂ. ૩,૬૬,૯૯,૦૦૦ ની આપેલી છે. સરકારી આયાત આ ઉપરાંત ગણવી જોઈએ.) એટલે સ્વરાજમાં એ વેપાર પર પ્રતિબંધ પડવાને લયે જેમ બીજા વેપારીઓ કરે છે તેમ આ લોકો પણ સ્વરાજ્યનો વિરોધ કરવાના જ. પાર્લામેંટમાં તો વેપારીઓ જ કાવે છે એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ધંજરાની સંખ્યા

દેશી દારૂની દુકાનો ઘટાડીને સરકાર દારૂનિષેધનાં પગલાં ભર્યાનું અભિમાન ધરાવે છે. પરંતુ આ પરદેશી દારૂના ધંજરાની સંખ્યા જુદી ગણી ખતાવવામાં નથી આવતી. એટલે નીચેનું પોલ ટંકાઈ રહે છે:—

વર્ષ	ધંજરા
૧૯૨૦	૮૫૭
૧૯૨૩	૧૧૪૫
૧૯૨૬	૧૩૩૭
૧૯૨૮	૧૩૯૧

આમ પીવા માટે સવડો પણ વધતી જાય છે. સરકાર દરેક રીતે આ દારૂ ખાખત બેદરકાર રહેલી લાગે છે, અને દારૂ પોતાનું કામ છાનોમાનો કર્યે જ જાય છે. દરેક રીતે જોતાં, ખરેખર, આ પરદેશી દારૂનો પ્રશ્ન ભયંકર છે.

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અને સરકાર

“કહે છે કે પાર્લામેન્ટનો કાયદો આપણને નિર્વ્યસની નહિ બનાવી શકે. આવી નાની નાની, અવડ પડી રહેલી વાસી, આક્ષાત્રીની અંત અચોક્કસ લોકોક્તિઓનો મને તિરસ્કાર છે. અવિચારી લોકો એવી વાતો ઉડાવે છે અને મૂર્ખ લોકો એને માને છે. હું કહું છું કે, દુનિયામાં બધે જ અનુભવ છે;—પછી એ અનુભવ જોવા તમે ગમે તે બાજુ જાઓ એની મને પરવા નથી—ઉત્તર જાઓ, દક્ષિણ જાઓ; પૂર્વ જાઓ, પશ્ચિમ જાઓ. તમારા સામ્રાજ્યમાં દેખો કે બહાર; ઍંગ્લોસેક્સન પ્રજામાં જ દેખો કે બહાર જુઓ તો સ્લાવ પ્રજા જુઓ—જ્યાં આ બાબતના પ્રયોગો કરવામાં આંચા હોય ત્યાં જઈ જુઓ. બધેથી આ અનિવાર્ય અને ચોક્કસ નીપજતું પરિણામ આવે છે કે, પાર્લામેન્ટના કાયદાથી તમે સ્ત્રીપુરુષને નિર્વ્યસની બનાવી જ શકો છો.”

(રામ્સે મેકડોનાલ્ડઃ બ્રિટિશ વડા પ્રધાન)

આવી આક્ષાત્રીની લોકોક્તિને માનનાર “મૂર્ખ લોકો”માં મુંબઈ સરકાર છે. તે માને છે કે,

“દારૂનિષેધ સ્વતઃ અંદરથી આવવો જોઈ એ, બહારથી નહિ. લોકની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તેમના ઉપર ન લાદી શકાય.”

(આબકારી નિવેદન : ૧૯૨૬-૨૭)

આવી વાતોમાં ચાલાકી જ છે એમ વડા પ્રધાને જ કહ્યું છે. એ ચાલાકી નભાવવા સરકાર આવી આવી લૂલી વાતો કરે છે કે, “ (દાંનિષેધ સિદ્ધ કરવાની) ક્રિયા જરૂર ધીમી અને અધરી છે. ”

“ એ ચોખ્ખું દેખાય છે કે કાયદાથી હિંદને તદ્દન નિર્વ્યસની કરવાની ક્રિયામાં ભારે ખર્ચ અને ભયંકર મુશ્કેલીઓમાં આવી પડવાનું જોખમ ખેડવાનું છે. ”

એટલે ખીક દેખાડીને સંપૂર્ણ દાંનિષેધને ભડકાવી કાઢવા તે માગે છે. કહે છે કે ખર્ચ વધી જશે, અને ગેરકાયદેસર દાંનનું પ્રમાણ વધી જશે.

વિશેષ ખર્ચ

ખર્ચના આંકડા નોંધએ છીએ તો એવું દેખાય છે કે, ઓછામાં ઓછું ખર્ચ કરવા તરફ જ તેની દાનત છે. તે એટલે સુધી ઓછું કરાય છે કે આખકારી ખાતાને ફરિયાદ કરવી પડે કે,

“ આખકારી નોકરોમાં વધારો કરવા સરકારને એક કરતાં વધારે વાર જોરથી કહેવામાં આવ્યું છે. છતાં, આવરાખર્ચનાં કારણોથી તે મંજૂર કરવામાં આવ્યો નથી. અને હવે મદ્યપાન રોકવા સારું જે બે કરોડ ખર્ચ કરવાનું છે તે શરૂ કરવા માટે ક્યારનો વખત આવી લાગ્યો છે. આવકની ખોટ વધુ નોકરો રાખવાના ખર્ચ કરતાં વધારે છે. ”

(સદર : ૧૯૨૮-૨૯)

આમ છતાં ખર્ચ કરવામાં નથી આવતો, બલકે ઓછો કરવામાં આવે છે; જો કે રિથિતિ તો આવી છે કે “ આખા ઇલાકામાં બેકાયદા દારૂ મોટા જથ્થામાં વપરાય છે; અને જો સરકારે એ અનિષ્ટને પહોંચી વળવા પૂરતી સંખ્યામાં વધારે નોકરો આખા

હોત તો+ ગુના એથી ય વધારે પકડાયા હોત.”

(સદર : ૧૯૨૮-૨૯)

એટલે આજની પોતે નક્કી કરેલી નીતિ પ્રમાણે આવશ્યક ખર્ચ પણ સરકાર નથી કરતી તો જેમાં વિશેષ ખર્ચમાં ઐતરવાનો ભય છે એથી તો ડરે જ ના ! પ્રજાને તેવો ડર કાંઈ અસર કરે તેમ નથી. પ્રજાએ તો, લશ્કરી ખર્ચ, અમલદારોના પગાર, પરદેશી કાપડની જકાત - એમાંથી ખર્ચ મેળવી લેવા રસ્તા ખતાવી દીધા છે. સરકારને ક્યાંય ખર્ચ ઘટાડી આજકારી આવકની ભરપાઈ નથી કરવી. એ તો નવા કર નાખવાનું જાણે છે. લોકો અપાર ગરીબ છે એમ માનતા છતાં સરકાર કહે છે કે હજી નવા કર નાખાય એમ છે. આજકારી આવક તો જવા ખેડી છે એ ચોક્કસ છે. આ સ્થિતિ સાધમન સાહેજના નિવંદનમાં પણ મળી આવે છે. આ નવો કર તો કોઈ રીતે પણ ન જ પાલવી શકે એવી પ્રજાની સ્થિતિ છે.

ગેરકાયદેસર દારૂની ખીક

ગેરકાયદેસર દારૂના આંકડા આપણે ઉપર જોયા છે. તે તો દારૂનિષેધના કાયદા વિનાય પણ વધે જાય છે. યોગ્ય વિચાર કરતાં તો એમ દેખાય છે કે કાયદેસર દારૂનિષેધ વધતો જવાની સાથે ગેરકાયદેસર પાન વધવાનું જ : દારૂનિષેધના કાયદાનું કામ જ એ હોવાનું કે એ પાનને રોકવું. આજે સરકાર એમ માનતી લાગે છે કે, દારૂનિષેધનો કાયદો કરવાની જરૂર જ ન પડે એવા દારૂત્યાગી

+ છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોના ખર્ચના આંકડા આ પ્રમાણે છે:—

	મુંબઈ	હિંદ
૧૯૨૫-૨૬	૫૪૦૩૧૬૩	૨,૬૦,૭૨,૮૯૧
૧૯૨૬-૨૭	૬૩૯૧૫૪૫	૨,૪૨,૦૬,૯૨૯
૧૯૨૭-૨૮	૪૭૬૪૧૧૬	૨,૨૨,૭૬,૯૨૧
૧૯૨૮-૨૯	૪૨૩૭૨૧૦	.....

લોકો થાય ત્યારે તે કાયદો કરવો ! એ તો એક ચાલાકી જ માત્ર છે. ખાકી મુંબઈ સરકારની આખકારી સમિતિએ (૧૯૨૨-૨૩) ચોખ્ખું જણાવી દીધું છે કે,

“ જો દારૂની બદી સાથે બાથ બીડવા ઇચ્છા હોય તો એક વાર તો ગેરકાયદેસર ગણાતા દારૂમાં તાત્કાલિક કેટલાક વધારા સામે થવા સરકારે તૈયાર રહેવું જોઈ શે. અમે તો આગળ જઈને એ કહેવા તૈયાર છીએ કે, જરૂર પડે તો, શરૂઆતમાં રોકનાર નોકરવર્ગ પૂરતા પ્રમાણમાં રાખી લેવો જોઈએ. ”

એટલે ગેરકાયદેસર દારૂ વધે એમાંથી એ ફલિત ન નીકળી શકે કે દારૂનિકેષ ન કરવો.

વળી આ બીકને વિષે ‘પ્રોહિબિશન’ ત્રૈમાસિકમાં એક લેખક લખે છે તે પણ એટલી જ ધ્યાન લેવા જેવી વાત છે:—

“ એમ માનવું કે સંપૂર્ણ દારૂનિકેષની નીતિ દરમિયાન થનાર આખકારો ગુના કરતાં હાલની સરકારી ઇજારાની નીતિમાં ઓછા ગુના થાય છે — તો એના કરતાં બીજી મોટી ભૂલ નથી. માદક પ્યાલો પીને પોતાની ચિંતાઓને ઢાંકવાની ઇચ્છા, તેને મળતી આપઘાત કરવાની ઇચ્છાની જેમ, જ્યાં સુધી એવી જાતનો આપઘાત કરવાની સગવડો મળતી રહે છે, ત્યાં સુધી અન્યે જ રહેવાની. પરંતુ આ ઇચ્છા ભાગ્યે આટલી પ્રબળ બનત કે તેને પાર પાડવા આટલી બધી તકો મળત, જેટલી પૈસા કમાવાનો ઇરાદો હોવાથી બનવા પામે છે. પૈસા કમાવાના ઇરાદાને લીધે માણસો બિનજકાતી દારૂના વેપારમાં પડવા લલચાય છે, અને એમ કરીને મૂર્ખ અને બાધા લોકોને ફસાવે છે. પૈસાનો લોભ જ સરકારના દારૂના ઇજારાના ઉલ્લંઘનોનું મૂળ કારણ છે. અને આ લોભ

ચાલુ પદ્ધતિમાં નિરાંતે ફાવે છે; અને દારૂનિષેધ કરવાથી આપણે એથી ખરાબ દશામાં આવીશું એમ છે જ નહિ. આવા ગુનાઓ દાખી દેવા સારુ આપણે માણસમાં જે ભલમનસાર્થ રહેલી છે તેના ઉપર તથા તેજસ્વી કેળવણી અને રાજવહીવટ ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ. અસંખ્ય સરકારી દુકાનો ખોલવાથી આપણે લોભને મારીએ છીએ કે ગુના રોકીએ છીએ, એ તો શુદ્ધિમાં ન ગિતરે એવી વાત છે અને અનુભવથી બિલટી છે. આ કરવું હોય તો તો સરકારી દારૂ એટલો બધો સોંધો અને સહેલાઈથી મળે એવો કરવો જોઈએ કે જેવો સંપૂર્ણ છૂટની આબકારી પદ્ધતિમાં હોય. અને આ તો સરકાર જે પોતાનો કાબૂ છે એમ દેખાડવાનો હક ધરાવે છે એનાથી વિરુદ્ધ છે.”

આ ઉપરથી એટલું ચોખ્ખું જણાશે કે ગેરકાયદેસર પાનને બંધ કરવા જતાં એક વાર તો ખર્ચમાં પણ ગિતરવું પડશે; યા તો કાયદેસર દારૂ વેચવો બંધ કરવો પડે કે તેને સાવ સોંધી કરવો પડે. સોંધો તો કરી જ ન શકાય એ સરકારી નીતિ છે. એમ કરે તો પછી સરકાર દારૂ પર કાબૂ રાખે છે એવું જુઠાણું, ગમે તેવું તો ય, આજે નભે છે તે તદ્દન બંધ જ થઈ જાય એ સરકારને ખરાબર ખબર છે. અને દારૂ તદ્દન બંધ કરવા જીવ ચાલતો નથી. તેમ જ હિંદમાં વસતા અંગ્રેજો જેઓ આજે સત્તાધારી છે અને પીવાને ટેવાયેલા છે, તેઓ કેટલે દરજ્જે દારૂનિષેધનો વિરોધ કરતા હશે તે તો કોણ જાણે. આપણા દારૂનિષેધના પ્રશ્નની આ ટૂંકમાં આજે સ્થિતિ છે.

ત્યારે શું કરીશું?

“ પ્રજાના રાષ સામે રહી કોઈ પણ રાજ્ય સદા ટકી શકયું જાણ્યું નથી. ”

(આ. આનંદશંકર ક્યુપ: ‘વસંત’)

સરકારની કાંઈ ન કરવાની વૃત્તિ સ્પષ્ટ થતાં પ્રજા આગળ આ સવાલ આવીને ઊભો રહે છે કે “ ત્યારે શું કરીશું ? ” જો પ્રજા કાંઈ નથી કરતી તો દારૂની બદી તેને ખુવાર કર્યા કરે છે. જો સરકારને કહ્યા છતાં તે નથી માનતી ને પોતે ચૂપ બેસી રહે છે તો પોતાનો તેજેવધ થાય છે. ત્યારે શું કરવું ? ગાંધીજીએ એનો જવાબ આપી મૂક્યો છે:—

“ જો પ્રજા આ કાર્ય હાથમાં લે તો દારૂનાં પીઠાં બંધ કરાવી શકે છે.....પ્રજામતની પાસે સૌ રંક બની જાય છે. પ્રજામતથી લલિજત થઈને પણ દારૂ પીનારા પોતાનું વ્યસન છોડી દેશે. ” (૧૯૨૧)

પ્રજામતને કેવી રીતે જાગ્રત કરવો અને તે દ્વારા શું કામ કરાવવું, એ પણ પ્રજાથી અજાણ્યું નથી. ઇ. સ. ૧૯૨૧ નો પ્રજાને તે બધાનો અનુભવ છે. (જુઓ પરિશિષ્ટ ૧)

આપણે જાણીએ છીએ કે “ જ્યાં છાપાંઓ પહોંચી શકતાં નથી, જ્યાં વક્તાઓનો અવાજ પહોંચી શકતો નથી ત્યાં ન્યાત

પહોંચી શકે છે. ” આપણાં ન્યાતબંધારણ તથા મહાજન પંચની એ ખાસ શક્તિ છે. આપણે એનો સદુપયોગ કરી શકીએ છીએ. ન્યાત પાસે તંત્ર છે, શક્તિ છે. એણે એ બધાને દારૂનિષેધના સ્વરક્ષાના કામમાં આણવાં જોઈએ.

વળી, દારૂ પીવાનું કુકર્મ કરવા જતા આપણા બંધુઓને આપણે સમજાવીને રોકી શકીએ. તેમના ઉપર ચોકી રાખવાનું કામ કરીએ તો તેમને આંખની શરમ અડશે, પોતે કેવું કુકર્મ કરવા જાય છે તેનું જ્ઞાન થતાં તેઓ એમની મેજે અટકી જશે. કોઈને બળાત્કારે કોઈ સ્વર્ગે નથી મોકલી શકતું એ આપણે જાણીએ છીએ. તેથી પીવા જનારને બળજોરીથી રોકીએ નહિ. પરંતુ તેવા લોકને તેમની ન્યાત જરૂર પૂછી શકે. વળી બારડોલીએ આપણને બતાવ્યું છે કે, ખાદીપ્રવૃત્તિથી દારૂ પીનાર પ્રજા બહોળાં થઈ નીકળી જાય છે અને ખાદી જેવાં ઉપયોગી કામોમાં રોકાઈ જાય છે.* દારૂ પીનારો કુટુંબીઓને તેમજ ન્યાત તથા સમાજને નુકસાનકારક છે એ સિદ્ધ વાત છે. એટલે કુટુંબીઓ તેમના પ્રેમને બળે, ન્યાત તથા સમાજ તેના યોજનાના બળે, તથા કેળવણી અને ઉદ્યોગની શક્તિના બળે દારૂ પીનારને રોકે અને ઉપયોગી કામમાં પ્રેરે.

આ બધું કરવાથી આપણે પીનારને પહોંચી વળી શકીએ. પરંતુ દારૂનો ધંધો, જે કાયદાથી ચાલે છે, તેને કાંઈ નહિ કરી શકાય. અને જ્યાં સુધી કાયદામાં દારૂ વેચવાની છૂટ છે — પછી તે ગમે તેટલા મંચમથી પણ કાં ન હોય? — જ્યાં સુધી કોઈ પણ રીતે તેની છૂટ છે, ત્યાં સુધી દારૂ પીવાની સવડો યોજવાની અને તે પ્રતિષ્ઠિત ગણાવાનું. એટલે ધંધાને બંધ કરાવવા કાયદો કરવો જ પડશે. હિંદમાં દારૂ પીનાર માટે કાંઈ કરવાપણું નથી, તે ઉપર આપણે જોયું છે. જે કાંઈ કસર છે તે કાયદાની જ છે. આમ હોવાથી

દારૂનિષેધનો પ્રશ્ન એની મેળે રાજકીય બને છે. આ અવશ્યતાવાદિતાનો વિચાર કર્યા વિના કેટલાંક મંડળો અને સરકાર આપણી ચળવળને વિષે તટસ્થ રહે છે કે તે રાજકીય હોવાનો વાંધો કાઢે છે. એ એમનો વિચારદોષ છે. એમણે જાણવું જ જોઈએ કે દારૂનિષેધની પ્રવૃત્તિમાં કાયદો મોટો ભાગ ભજવે છે, અને તેના વિના બદીનો આખરી ફેસલો અસંભવ છે. એટલે આપણે માટે એ કરવાનું રહે છે કે, આપણે સરકાર પર પૂરું દબાણ લાવવું જોઈએ. પ્રજાસત્તાક રાજ્યની પ્રજા હોત તો આપણે એવા જ પ્રતિનિધિ ધારાસભાઓમાં મોકલત કે જેઓ એવા કાયદો કરવાના પક્ષના હોય. પરંતુ આપણા પર એક પરદેશી પ્રજા રાજ્ય કરે છે, એટલે એ માર્ગ પણ ખુલ્લો નથી. એટલે આપણે જ આપણા માર્ગ લેવાનો રહે છે. આથી કરીને દારૂનિષેધનો પ્રશ્ન સ્વરાજના મહત્ત્વ પ્રશ્નનું એક અંગ બનેલો છે. સ્વરાજ સાથે જ એનો પણ ફેસલો આવશે. સ્વરાજસરકારે તો એ કાયદો કરવાનું વચન આપ્યું છે એ આપણે ઉપર જોયું.

આમ વિચારતાં આપણો માર્ગ સીધો છે.

ઉપસંહાર

“ આજ નહિ તો કદી નહિ. ”

“સં પૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કરો, નહિ તો તમે મોડા પડશો અને છેવટે હાથ ધસવાના જ રહેશે. જે આજે ચાલે છે તે અજુરોકયું ચાલ્યા કરશે તો આખી પ્રજાનો વિનાશ થવા વારો આવશે. બદી એટલી બધી જે ફેલાઈ તો પછી કાયદો કરવાનો વખત વીતી જશે. ”

×

*

*

“ જ્યારે આપણને વિશ્વાસુ અને નિર્દોષ કાર્યકર્તાઓનું સુસંગઠિત મંડળ મળી જશે ત્યારે આખા દેશમાં આપણે ચોક્કાનું કામ* ચલાવીશું. જ્યારે એ દ્વારા વાતાવરણ બદલ્યું હશે અને કાંઈકે કરવાનો સુયોગ્ય પ્રસંગ આવશે, - અને એ આવી જાગે એવી હું પ્રાર્થના કર્યા કરું છું. - જ્યારે દરેક દારૂના પીડા પર અને અશીણની દુકાન પર પહેરો ભરાતો હશે, ત્યારે હું તમારી મદદની આશા રાખીશ. તે વેળા તમારી પાસેથી હું આવાં વાક્ય સાંભળવાની આશા નથી રાખતો કે, ‘એને અમે શી રીતે મદદ કરી શકીએ? એ તો ચળવળિયો રહ્યો.’ ”

ગાંધીજી

જે ઘડીની પ્રતીક્ષા કરતા બાપુજી બેઠેલા તે ઘડી આજે આવી પહોંચી છે. વાચક એમ તો નથી સંભળાવવાનો ના કે, “એને અમે શી રીતે મદદ કરી શકીએ? એ તો ચળવળિયો રહ્યો. ”

પરિશિષ્ટ

૧

પહેરાની અસર

“આ અર્ધનગ્ન માણુસની મહાન નૈતિક અસરને લીધે સેંકડો ગામડાં સંપૂર્ણ મઘત્યાગી થઈ ગયાં છે, અને બીજાં સેંકડો થાય છે.” ૧૯૨૧ની આપણી દાર્શનિકેષધની હિલચાલનું વર્ણન કરતાં પુસીફૂટ જોનસને ઉપરનું વાક્ય લખ્યું હતું. એ મહાન નૈતિક અસરનું માપ આંકડાઓથી કાઢવા જેવું છે. તે પરથી જણાશે કે પીઠા પર પહેરો ભરવાની પદ્ધતિ કેટલી સફળ છે.

સરકારી આવકમાં ઘટાડો

ઇ. સ. ૧૯૨૦-૨૧માં હિંદી સરકારની દારૂની આવક રૂ. ૨૦,૪૩,૬૫,૩૫૯ હતી. પીઠાની ચોક્કી હિંદના કેટલાક ભાગોમાં થોડાક માસ માટે જ ચાલી હતી. તેને પરિણામે ઇ. સ. ૧૯૨૧-૨૨ માં એ આવક રૂ. ૧૭,૧૮,૬૧,૯૧૪ રહી. એટલે સવાત્રણ કરોડનો એટલે કે લગભગ ૧૬ ટકાનો ભારે ઘટાડો થયો !

મુંબઈ ઇલાકામાં હિલચાલ ઠીકઠીક જોરમાં હતી. ત્યાં લગભગ ૨૬ ટકા આવક ઘટી ગઈ હતી. એના આંકડા આ પ્રમાણે છે:

૧૯૨૦-૨૧માં રૂ. ૪,૬૦,૬૭,૮૪૩

૧૯૨૧-૨૨માં રૂ. ૩,૪૨,૬૮,૭૫૨

આ ઘટાડો તો સરકારી આવકનો થયો. પરંતુ ગરીબના ઘરમાં તો તેથી કેટલાયે વધારે પૈસા બચ્યા હશે.

માઠક પદાર્થોના વાપર ઘટયો

મુખ્ય પહેરો તો દારૂનાં પીઠાં પર હતો. છતાં એ આત્મશુદ્ધિના આદેશનની અસર બધી જ બઢીઓ પર બ્યાપી છે એ ચોખ્ખું દેખાય છે:

[આંકડા સિંધ બાદ કરતાં મુંબઈ ખલાકાના છે.]

દેશી દારૂ (મૂક ગેલનમાં)

૧૯૨૦-૨૧   ૧૯૨૧-૨૨   ૧૯૨૦થી કેટલા
ટકા ઘટાડો ?

શહેરોમાં	૧૪,૬૩,૭૭૨	૧૨,૦૮,૧૫૫	૧૭.૫
ગામડાંમાં	૧૧,૫૧,૦૧૭	૮,૯૩,૨૦૦	૨૨.૪
કુલ	૨૬,૧૪,૭૮૯	૨૧,૦૧,૩૫૬	૧૯.૦૬

તાડી (ગેલન)

૧૯૨૦-૨૧   ૧,૨૫,૬૨,૭૫૧
૧૯૨૧-૨૨   ૯૯,૪૯,૮૭૯
ઘટાડો   ૨૦.૮ ટકા

અફીણ ઇં (શેર)

	અફીણ	ગાંજે
૧૯૨૦-૨૧	૪૨,૬૪૮	૪૧,૨૭૩
૧૯૨૧-૨૨	૩૦,૯૦૮	૩૮,૬૭૨
ઘટાડો	૨૭.૫ ટકા	૬ ટકા

ગેરકાયદેસર વાપર પણ ઘટયો

આવું દીવા જેવું પરિણામ આવવા છતાં સરકાર આંખમાં ધૂળ નાખવા પ્રયત્ન કરે છે ને કહે છે^૧ કે ગેરકાયદેસર વાપર વધી ગયો હતો. સરકારી આંકડા જોતાં ઊલટું જ માલૂમ પડે છે. ૧૯૨૦ તથા ૧૯૨૧ની સાલમાં આખકારી ગુનાના આંકડા આ મુજબ છે:

૧ “ નિવેદનના વર્ષ દરમિયાન ... આખા દેશમાં અસહકારીઓ અને બીજા ઉતાવળિયા દારૂનિષેધકો કલાલોના ધંધાને ભારે હાનિ પહોંચાડવામાં ફાળ્યા હતા...તેથી આ વર્ષમાં હિંદના કેટલાક ભાગોમાં આખકારી આવકમાં ભારે ઘટાડો થયો હતો. પણ પ્રજામાં દારૂનો વાપર ઠીક ઠીક ઘટ્યો એમ માનવાને થોડું કારણ છે. ખરેખર, કેટલાક પ્રાંતોમાંથી તો એમ કહેવાયું છે કે બિનજકાતી વાપર થોડાં વર્ષોમાં નહોતો એટલો બધો વધી ગયો છે.”

(ઇંડિયા, ૧૯૨૧-૨૨; પાનું ૨૨૫-૨૬)

	દારૂના	ગાંજા ઇં ના	અફીણના
૧૯૨૦	૨,૧૨૫	૨૫૨	૩૭૬
૧૯૨૧	૧,૬૦૫	૧૦૭	૨૩૩

એટલે ઘટાડો અનુક્રમે ૧૦, ૫૭, ૪૦ ટકા થયો !

અને શરાબખોરીના ગુના પણ સારી પેઠે ઘટેલા માલૂમ પડે છે:

૧૯૨૦-૨૧	૬,૫૫૨
૧૯૨૧-૨૨	૪,૪૮૫

એટલે ૩૧ ટકા ઓછા થયા !

આ ગુનાનો ઘટાડો આપણી ચળવળ આત્મશુદ્ધિની છે એનો સચોટ પુરાવો છે.^૧

કાયમી ફળ

સરકારે એક બીજાં વાંધો કાઢ્યો છે કે ચળવળ સમી જાય એટલે વ્યસની લોકો પાછા વ્યસને વળગે છે; એટલે દારૂનિષેધના સાધન તરીકે આનો ઉપયોગ નથી.^૨ એ ન્યાયે તો જોલકાંસી યોજ્યા છતાં ગુના નથી અટકતા એટલે એને નકામાં ગણી સરકાર કેમ કાઢી ન નાંખે ?

૧ પરંતુ સરકારને એ સૂઝતું નથી ચા કખૂલ કરતું નથી. એટલે મુંબઈ સરકારના ૧૯૨૧-૨૨ ના આખકારી ખાતાના નિવેદનમાં આમ લખીને ઉઠાવવાનો એણે પ્રયત્ન કર્યો છે:

“ દેશી દારૂ અને તાડી ૨૦ ટકા ઓછાં વપરાયાં એનું આખું કારણ પીઠાંની ચોકી હવું એમ માની શકાતું નથી. કારણકે અફીણમાં પણ એટલો જ ઘટાડો થયો છે અને ગાંજા વગેરેમાં પણ થોડો થયો છે. આ જો ઘટાડો થયો એનું કારણ દારૂનાં પીઠાં પરની ચોકી ન હોઈ શકે; એને લીધે તો ઊલટો વધારો થવા કારણ મળત. ચોકીની અસર વધારે કે ઓછી ગમે તેટલી હોય, પરંતુ એ નફી ફાળિક હોતી. ખુદ્દિના પાયા પર નહિ રચાયેલી ચળવળમાંથી બીજાં શાની આશા રખાય ? ”

૨ જુઓ મુંબઈ આખકારી નિવેદન, ૧૯૨૧-૨૨; પાનું ૩

અને આપણી પ્રવૃત્તિ તો જ્વલક્ષ્મી નથી. જ્વલક્ષ્મીને લીધે તો ગુના વધ્યા છે એમ સમાજશાસ્ત્રીઓ ફરિયાદ કરે છે, જ્યારે દાર્શનિકેધની પ્રવૃત્તિ શુદ્ધિકર નીવડે છે. તેની અસર સમાજમાંથી નાશ નથી પામતી. ઉપરાંત, એક વર્ષમાં પ્રજાએ કરોડો રૂપિયા બચાવ્યા તથા એટલો દારૂ ન પીધો એ એટલો ફાયદો છે ? શાંત પહેરાની પદ્ધતિ વિષે કહી શકાય કે—

સ્વલ્પમવ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો ભયાત્ ।

[આ ધર્મનું થોડું સરખું પાલન પણ મહાન ભયમાંથી બચાવે છે.]

હરેકરીતે ફળદાયી આ દાર્શનિકેધપદ્ધતિની શક્તિ ભારે છે. પરંતુ તેને આપણી અશાંતિ અને અધીરાઈને લીધે ૧૯૨૧માં ખંધ કરવી પડી. એટલે એ એકમાત્ર ભય ટાળીએ તો આપણને સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ સારું એક ભારે શક્તિશાળી શસ્ત્ર મળ્યું છે એ સિદ્ધ વાત છે.

(ન. જી. ૨૯-૬-૧૯૩૦)

મ.

ચોકી કેમ કરવી

એક દારૂપીઠા કે એક વિદેશી કાપડની દુકાન ઉપર સંતોષકારક ચોકી કરવા માટે ઓછામાં ઓછી દશ સ્ત્રીઓની દુકડી હોવી જોઈએ. તેમણે તેમાંનાં એકને અત્રેસર તરીકે ચૂંટવાં જોઈએ.

૨ ચોકીનું કામ શરૂ કરતાં પહેલાં દુકાનના માલિકને વીનવીને તેને તેના પાપયુક્ત ધંધાને ત્યાગ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને દારૂ તથા વિદેશી કાપડથી થતી દેશની પાયમાલીના આંકડા પત્રિકાના રૂપમાં રજૂ કરીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આડીઆં એ કહેવાની જરૂર નથી રહેતી કે આ પત્રિકાઓ મજદૂર દુકાનદાર સમજી શકે તેવી ભાષામાં હોવી જોઈએ.

૩ દુકાનદાર તેનો ધંધો ખંધ કરવા ના પાડે તો સ્વયંસેવિકાઓએ તેની દુકાન આગળ ચોકી કરવી જોઈએ, અને આવવાજવાનો રસ્તો ખુલ્લો રાખી ગ્રાહક તરીકે આવનારાઓને વ્યક્તિગત રીતે વીનવવું જોઈએ.

૪ સ્વયંસેવિકાઓએ વાવટાઓ અથવા પાટિયાં પોતાની સાથે રાખવાં જોઈએ, અને તેના ઉપર મોટા અક્ષરથી આવશ્યકતા પ્રમાણે વિદેશી કાપડ કે માદક પદાર્થોથી થતા નુકસાનની ચેતવણી આપનાર ધ્યાનવાક્યો હોવાં જોઈએ.

૫ બનતાં સુધી સ્વયંસેવિકાઓનો પોશાક અમુક પ્રકારનો અને એકસરખો હોવો જોઈએ.

૬ વખતોવખત સ્વયંસેવિકાઓએ પ્રાસંગિક, ખંધબેસતાં સુંદર ભજનો ગાવાં જોઈએ.

૭ સ્વયંસેવિકાઓએ પુરુષો તરફથી કોઈ જાતનાં બળાત્કાર કે બળબળરી ન થવા દેવાં જોઈએ; અથવા થવાનો સંભવ હોય તો તરત જ ત્યાં પહોંચી અટકાવવાં જોઈએ.

૮ ગમે તેમ થાય છતાં કોઈ પણ પ્રસંગે અશ્લીલ અથવા અયોગ્ય ભાષા, ગાળો અગર ધમકીનો પ્રયોગ ન હોવો જોઈએ.

૯ સ્વયંસેવિકાઓનો, દલીલથી અથવા આજીજીથી સમજાવીને, દુકાનદારનો હાથપલટો કરવાનો સતત પ્રયત્ન હોવો જોઈએ; બળબળરાઈથી કે ધમકીથી ધંધો છોડાવવાનો નહિ.

૧૦ જ્યાં ચોક્કી થતી હોય ત્યાં પુરુષોએ કોઈ પણ સંજોગમાં મોટી સંખ્યામાં એકઠા થવું જોઈએ નહિ અથવા લોકોની અવરજવરમાં અડચણ નાંખવી જોઈએ નહિ; પણ આવી જગ્યાની આડોશપાડોશમાં સારી પેઠે દારૂ અને વિદેશી કાપડની વિરુદ્ધ તેઓ અનેક રીતે આંદોલન કરી શકે છે, અને દારૂ અને વિદેશી કાપડના બહિષ્કારના સંદેશના પ્રચાર માટે સ્ત્રીઓને સરઘસ કાઢવામાં મદદ આપી શકે છે.

૧૧ આ ચોક્કીની હિલચાલને મદદ આપવા માટે તેની પાછળ તકલી અને રેંટિયાપ્રચાર માટે તેમજ નવાં ચોપાનિયાં અને પ્રચારની નવી યોજનાઓ તૈયાર કરવા માટે એક વ્યાપક સંસ્થા હોવી જોઈએ.

૧૨ બધી આવક અને ખર્ચની પાઈએ પાઈનો ચોખ્ખો અને વ્યવસ્થિત રીતે હિસાબ રાખવામાં આવવો જોઈએ અને વખતોવખત તેની તપાસ કરાવવી જોઈએ. આ કામ સ્ત્રીઓની દેખરેખ નીચે પુરુષોને કરવાનું રહેશે.

આ બધી યોજના પાછળ એ માન્યતા રહેલી છે કે પુરુષોમાં સ્ત્રીજાતિ માટે સાચું માન અને તેમના ઉદ્ધાર માટે ખરેખરી ધગશ છે. તે નહિ હોય તો કોઈ પણ જાતની સફળતા અસંભવિત છે.

(ન. જી. ૨૭-૪-૧૯૩૦)

ગાંધીજી

જીવનપ્રવેશ

“ દાકૃના વ્યસનનો આ રમણીય ભૂમિમાં બહિષ્કાર ત્યારે જ થઈ શકશે જ્યારે ઊંચા કહેવાતા લોકો નીચા કહેવાતા લોકોને અપનાવીને તેમને ભાઈ બનાવશે. ” (ગાંધીજી)

દા ૩ જેવી બધી એ સમાજશરીરને લાગેલો રોગ છે; એટલે જેમ શરીરને થતા રોગો આહારવિહારની ભૂલોનું જ પરિણામ છે, તેમ સમાજશરીરના રોગ પણ સમાજગત દોષોનું પરિણામ છે. સરકારનો ઇન્જરા આપવાનો કાયદો, મહેસૂલની નીતિ, શહેરોમાં કામ કરતા મજૂરોનું અનારોગ્ય જીવન, કલાલોની પાપી ઘંઘામાંથી કમાણી કરવાની દાનત—આ બધા દોષોને પરિણામે દાકૃની બધી ટકે છે. આ દોષોને કાઢવા મથવું એ સમાજશરીરને નીરોગ બનાવવા બરાબર છે.

કરતા પાણીની જેમ સંસ્કારોનો પ્રવાહ અબાધિત વહેતો રહે તો જ સમાજની શુદ્ધિ અને પ્રગતિ સચવાય છે. એટલે સ્વરાજપ્રેમી લોકનાં ખાદીકામ, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, આશ્રમો સ્થાપી તેમાં ગુજરાતું સુધડ ઉઘમી જીવન:—આ બધાની અસર તે તે વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાત્રની હદ ઓગંગીને સમાજશરીરનાં બધાં જ અંગો પર થાય છે. આને લીધે આપણે પછાત કહેવાતી કામોનાં જીવનમાં પ્રવેશ સાધી શકીએ છીએ. મદ્યનિષેધના કામમાં આવો જીવનપ્રવેશ સચોટ અને સ્થાયી અસર પાડે છે.

કેટલાંક વર્ષોથી સુરત જિલ્લામાં આ દિશામાં કામ ચાલે છે, અને છેલ્લી સત્યાગ્રહની લડત પછી ત્યાં વ્યવસ્થિત તંત્ર રચીને મદત્યાગનું કામ હાથ ધરેલું છે. એ કામનું શું પરિણામ આવ્યું તે તો હજી હવે જોવા મળી શકે; પરંતુ ૧૯૨૮ સુધીના સરકારી આંકડા મળે છે, તે ઉપરથી તે વર્ષ સુધીના કામનો અંદાજ મળે છે. તે જોતાં પણ ભારે આશાજનક પરિણામ ચોખ્ખું દેખાઈ આવે છે. આંકડા જ જોલે એવા હોવાથી વિશેષ કશી ટીકા વિના તે નીચે આપ્યા છે. પહેરાની અસર આપણે આગળ એક પરિશિષ્ટમાં જોઈ આવ્યા. અહીં આપણને શાંત જીવનપ્રવેશની કીમતી અમર જોવા મળે છે.

સુરત જિલ્લામાં,

દેશી દારૂનો વાપર:—

	દુકાનો	વાપર (ગેલન પ્રૂફ)
૧૯૨૩	૧૩૧	૧૬૦૯૬૦
૧૯૨૫	૧૩૦	૧૫૬૭૩૦
૧૯૨૮	૧૩૦	૧૨૮૯૫૭

∴ ૧૯૨૩ કરતાં ૨૦ ટકા ઘટાડો થયો.

પરદેશી દારૂનો વાપર:—

	ધંજરા	સ્પિરિટ(લંડનપ્રૂફ)	અન્ય (ગંધન)
૧૯૨૩	૨૨	૫૦૦૨	૧૯૪૫
૧૯૨૫	૩૬	૬૫૧૬	૨૭૭૭
૧૯૨૮	૨૫	૬૯૮૪	૩૫૭૦

∴ ૧૯૨૩ કરતાં વધારો ૪૦ અને ૮૩ ટકા.

નોંધ:—લંડનપ્રૂફ એટલે જે દારૂમાં ૫૭.૦૬ ટકા મદાર્ક (Alcohol) હોય તે. પરંતુ દારૂ એટલા કડક નથી

વેચાતા. તેમને ૩૫^૦, ૪૦^૦ નરમ કરવામાં આવે છે. એટલે જ્યાં લાંડનપ્રૂફ ગેલન હોય ત્યાં સમજવું કે વાપરમાં તે એથી વધારે ગેલન આવેલા.

પરદેશી દારૂ મુખ્યત્વે શહેરોમાં અને પૈસાદાર વર્ગોમાં વપરાય છે.

તાડી(' ગરીબનું પૈય ')નો વાપર:—

	ગેલન	ધબરા
૧૯૨૩	૪૩,૯૦,૭૫૩	૧૪૭૯૭
૧૯૨૫	૩૯,૦૯,૦૪૮	૫૯૪૨
૧૯૨૮	૨૮,૩૧,૧૪૩	૪૨૮૩

એટલે ૧૯૨૩ થી ૩૫ ટકા ઘટાડો વાપરમાં.

અને ધબરાની સંખ્યામાં ૭૫ ટકા ઘટાડો !

નોંધ:—તાડીમાં મઘાર્ક ૮ ટકા હોય છે. તે પાર વિનાની પીવાય છે અને ગરીબો જ મુખ્યત્વે પીએ છે. એનાથી અપાર નુકસાન થાય છે. દારૂનિષેધની ચળવળ મુખ્યત્વે ગામડાંમાં જ થઈ છે. એની અસર આ ઉપરથી માપી શકાશે.

અફીણનો વાપર:—

	શેર	દુકાનો
૧૯૨૩	૬૯૦	૨૧
૧૯૨૫	૫૬૦	૨૧
૧૯૨૮	૪૧૩	૨૦

∴ ૧૯૨૩ થી ટકા ઘટયા: ૪૦

(શેરમાં) ગાંભ તથા ભાંગનો વાપર:—

	ગાંભે	ભાંગ	કુકાન
૧૯૨૩	૧૧૭૯	૩૯૭	૧૪
૧૯૨૫	૮૦૦	૩૧૪	૧૪
૧૯૨૮	૫૪૬	૨૫૧	૧૪

∴ ૧૯૨૩ થી ટકા ઘટયા ૫૪ અને ૩૭

આમ પરદેશી દારૂ સિવાય હરેક કેફી પદાર્થનો વાપર મોટા પ્રમાણમાં ઘટયો છે.

ગુના વિષે આંકડા:—

	દારૂના કુલ આગકારી	અતિપાનના
૧૯૨૧	૧૫૨	૧૫૧
૧૯૨૪	૨૯૦	૨૯૦
૧૯૨૬	૬૧૩	૫૮૫
૧૯૨૮	૩૫૩	૩૨૩

૧૯૨૬ પછી આમાં પણ મોટો ઘટાડો જોવા મળે છે.

સરકારી આવક:—

	આગલા વર્ષમાં
૧૯૨૧	રૂ. ૨૫,૭૪,૫૩૮
૧૯૨૩	રૂ. ૩૩,૩૧,૯૬૦
૧૯૨૫	રૂ. ૩૫,૨૨,૧૨૧
૧૯૨૮	રૂ. ૨૬,૭૩,૮૫૧

વાપરને અનુકૂલ આહીં પણ ઘટાડો છે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં ૮ લાખ પ્રજાએ બચાવ્યા. ઉપરાંત શુદ્ધિદોષો દ્વારા જે કમાણી કરી તે જુદી. અને કરફે જતા બચ્યા તે ઉપરાંત દારૂની કિંમત બચી એ ગરીબના ઘરમાં જ રહી.

આંધળું અનુકરણ

અં ગ્રેજીને અંગ્રેજીએ જે આખકારી નીતિ હિંદમાં દાખલ કરી છે તે જોતાં એમ લાગે છે કે તે ઇંગ્લેંડની પદ્ધતિનું આંધળું અનુકરણ છે. દુનિયામાં ઇંગ્લેંડની પ્રજા જેટલી મઘપ્રિય બીજી ભાગ્યે જ કોઈ પ્રજા હશે. એને માટે આ સિદ્ધાંત પૂરતો ગણાય કે, દારૂના વેચાણમાં અને એટલાં કાયદાથી વિધન નાખીને તેને હદ પાર જતું રોકવું. શરૂઆતમાં તો એવાં કાંઈ અંધન પણ નહિ નાંખેલાં. તેને પરિણામે દારૂ પીવાનું ત્યાં એટલું બધું વધી ગયું કે ઠેર ઠેર દારૂની જ દુકાનો જોવામાં આવતી અને દારૂડિયા રસ્તા પર ગબડી પડેલા નજરે આવતા. આ ઉપરાંત રોગ, ગુના વગેરે દારૂનાં પરિણામો પણ આવી ચૂક્યાં હતાં; એટલે ૧૭૩૬ માં લગભગ સંપૂર્ણ દારૂ-નિષેધનો કાયદો કર્યો. પરંતુ તેને પ્રજાએ ન નભવા દીધો. એટલે ઇ. સ. ૧૭૪૩ માં એને જતો કરી નવો કાયદો કરવામાં આવ્યો. આ કાયદાનો ખરડો તે વખતના પ્રખ્યાત દારૂ બનાવનાર કેન્ટ પાસે તૈયાર કરાવ્યો હતો ! એ કાયદાનો આ મુખ્ય સિદ્ધાંત હતો કે, દારૂની બનાવટ પર કર નાખવો અને છૂટક વેચનારા પર વાર્ષિક અમુક રકમ ઇજારા બદલ લેવી. આ સિદ્ધાંત પર આજ સુધી તે દેશની આખકારી નીતિ ઘડાતી આવી છે.

ઇંગ્લેંડમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ અજાણ્યો છે એમ નથી. ૧૭૩૬ માં તે કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ પ્રજામત આગળ તે ન ચાલી શક્યો. આનું કારણ સમજવા જેવું છે. સરકારની પ્રથમ

દષ્ટિ તો દારૂ છોડાવવા તરફ જ હતી. મદિરાની મોકાણ પ્રત્યક્ષ થવાથી જ સરકાર જાગી હતી, અને કર તથા ઇન્જરા વગેરેના નિયમો નાખીને તેને મટાડવા પ્રયત્ન કરેલો; પણ આ પ્રયત્ન કરવામાં બે નવી વસ્તુઓ જાગી, અને એ બે મૂળ દષ્ટિની સામે પડનારી હતી. એક તો સરકારે એ જોઈ લીધું કે દારૂના કરથી એક મહેલું અને માલદાર આવકનું સાધન મળી રહે છે. બીજી વસ્તુ એ હતી કે દારૂ ગાળવામાં વેપારનું એક ભારે ક્ષેત્ર જોયું! આથી દારૂનિષેધનો ઉકેલ મુશ્કેલ થઈ ગયો. અને એ તો ઉધાડું છે કે જેમ જેમ દહાડા જાય, તેમ તેમ તે વધારે મુશ્કેલ જ થાય.

આ ટૂંકમાં ઇંગ્લેંડની પદ્ધતિ છે.

હવે હિંદની નીતિ જોઈએ. અંગ્રેજોએ હિંદમાં આવીને આખકારી નીતિ ઘડવાનું પ્રથમ શરૂ કર્યું ત્યારે હિંદ ઇંગ્લેંડ જેવા દારૂડિયો નહોતો. જેવો ઇંગ્લેંડમાં અતિપાનનો દોષ હતો, તેવો હિંદમાં મુદ્દલ નહોતો. એટલે ઇંગ્લેંડની જેમ, અહીં વિધનો નાખવાનો પ્રશ્ન નહોતો; પરંતુ, જો ગણીએ તો, પ્રશ્ન સદંતર રોકી જ નાખવાનો હતો. પરંતુ અંગ્રેજ લોકને તેની ગમ નહોતી; અને જે પદ્ધતિની ગમ હતી તે ઇંગ્લેંડની જ હતી. ઉપરાંત, અંગ્રેજ લોક વેપારી તરીકે જ અહીં આવ્યા હતા અને રાજ્યસત્તાધારી તરીકે તેઓને આવકની જ ગરજ હતી. તેમના દેશમાં તેઓએ જોયું હતું કે દારૂને સારી રીતે આવકનું સાધન બનાવી શકાય છે. એટલે, તેઓ જાણુતા હતા કે દારૂ હિંદની રીતભાત વિરુદ્ધ છે, છતાં તેમણે ઇંગ્લેંડની જ નીતિનું અનુકરણ અહીં કર્યું છે. એમાં ચોખ્ખો લોભ જ હતો એ ઉધાડું દેખાય છે. જે નીતિ જાહેર કરી છે તેમાં ચોખ્ખું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે, વધારેમાં વધારે આવક કરવાનો ધરાદો રાખવો, અને મુધરેલી સરકારને જાણે એવું દેખાડવા એમ કહેવામાં આવે છે કે સરકાર દારૂનો વાપર ઓછામાં ઓછો કરવા માગે

છે, અને દારૂની ઉપર કાખૂ રાખવા જ દારૂ પર કર વગેરે નાંખે છે. આ ઢોંગ હતો, એ પરિણામ પરથી તરત જ દેખાઇ ગયું.

કોઈ પણ જાતના કાખૂનાં એ લક્ષણ હોવાં જોઈએ, તો જ તે યથાર્થ કાખૂ કહેવાય. એક તો વાપર ન વધવો જોઈએ; ખીજું પ્રજનનું ધન દારૂમાં વધારે ન ઊડી જવું જોઈએ. એક રીતે દિંદી સરકારનો કાખૂ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. આંકડાથી એ સિદ્ધ થયેલું આપણે આગલાં પ્રકરણોમાં જોયું: દારૂ તાડી વધારે વધારે વપરાય છે અને પ્રજાના પૈસા દારૂમાં વિશેષ રોકાય છે.

દારૂનિષેધના પ્રશ્નમાં દારૂના વેપારની અડચણ, ઇંગ્લેંડની જેમ અહીંયાં પણ છે જ. પ્રથમ તો એમ છે કે, કુલ ૮૦ દારૂનાં કારખાનાં હિંદમાં છે તેમાંનાં ૩૮ ટકા તો સરકારી જ છે. એટલે મોટો દારૂનો વેપારી તો સરકાર ખાતે છે. ખીજું, છૂટક વેચનારા કલાલોને દરારજીથી દારૂનો ઇજારો વેચાય છે, એટલે સરકારને વધારેમાં વધારે આવક મળે છે અને કલાલોને પ્રજાકીય દારૂનિષેધના શત્રુ કરવામાં આવે છે. ઊલટા તેઓ તો પોતાનો માલ વધુ ને વધુ ખપે એ સારુ જ મથતા હોય છે. ત્રીજું, પરદેશી દારૂની મુખ્ય આયાત ઇંગ્લેંડથી થાય છે, તે પણ પોતાનો વેપાર જતો કરવા તૈયાર ન જ હોય. અને રાજ્યસત્તા તેના હાથમાં હોઈ તે ધાર્યું કરાવી પણ શકે છે. એટલે વેપારનો લોભ પણ આ પ્રશ્નમાં સંકળાયેલો છે.

આમ હિંદની આખકારી નીતિનું મૂળ જ દૂષિત છે. દારૂપ્રિય ઇંગ્લેંડને માટે યોગ્ય પદ્ધતિ અહીં યોગ્ય ન જ હોઈ શકે. અહીં તો સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ જ સુધારો ગણાઈ શકે એવી સ્થિતિ છે. જે નીતિ અખત્યાર કરવામાં આવી છે તેણે દારૂની બહીને રક્ષણ આપીને આ દેશની પ્રજાની ભારે અસેવા કરી છે.

સ ર સ્વ તી ગ્ર ન્ય મા ળા ના અ ભિ પ્રા યો

ગુજરાતમાં આજ સુધીમાં આરંભાયેલી અને અસ્તિત્વ ધરાવતી
તમામ ગ્રન્થમાળાઓમાં, સાહિત્યના પ્રકાર અને સસ્તાપણામાં
કદાચ સૌને પાછળ મૂકી દેતી આ સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાના પ્રથમ
પુસ્તક તરીકે મહાદેવ દેસાઈની કલમના પ્રસાદરૂપ ‘વીર વલ્લભભાઈ’
મળે છે. ઇચ્છીએ કે ગુજરાત આ નવીન ગ્રન્થમાળાનો પૂરેપૂરો
લાભ ઉઠાવશે.

સૌરાષ્ટ્ર

ગુજરાતમાં સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી સસ્તું સાહિત્ય
અહાર પાડવામાં આવ્યું. ત્યારપછી નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
તરફથી તેથી પણ સસ્તું સાહિત્ય અહાર પાડવામાં આવ્યું, અને હવે
પ્રસ્થાન કાર્યાલય તરફથી તેથી પણ સસ્તું સાહિત્ય અહાર પાડવામાં
આવે છે તે જોઈ કયા સાહિત્યપ્રેમીને આનંદ નહિ થાય ?

નૂતન ગુજરાત

સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાની યોજના છ મહિનાથી અસ્તિત્વમાં આવી
છે. તે દરમિયાન તેના તરફથી પ્રગટ થએલાં પુસ્તકો સમાજમાં
નવું વિધાન કરવામાં ઉપયોગી થાય એવાં પ્રેરણાત્મક અને બલપ્રદ
વિચારો આપનારું સાહિત્ય પૂરું પાડવામાં મદદગાર થયાં છે. આ
ગ્રન્થમાળાની ભાષા અને લેખનશૈલી સાદી અને સરળ છતાં શિષ્ટ
અને સુંદર હોઈને સર્વ ક્ષેત્ર આ વિચારો સમજી શકે છે.

ગુજરાતી

